TEATTERI-KORKEAKOULU
TAIDEYLIOPISTO

2016

OPINNÄYTETYÖ

”Täällä on niin avaraa”

Tilasensitiivinen taidetoiminta muistisairaiden hoivakodissa

PIPPA JÄMSÉN

TANSSINOPETTAJAN MAISTERIOHJELMA

TANSSINOPETTAJAN MAISTERIOHJELMA

TEATTERI-KORKEAKOULU

TAIDEYLIOPISTO

2016

OPINNÄYTETYÖ

”Täällä on niin avaraa”

Tilasensitiivinen taidetoiminta muistisairaiden hoivakodissa

PIPPA JÄMSÉN

TIIVISTELMÄ

Päiväys: 2.4.2016

TEKIJÄ	KOULUTUS- TAI MAISTERIOHJELMA
Pippa Jämsén	Tanssinopettajan maisteriohjelma
KIRJALLISEN OSION / TUTKIELMAN NIMI	KIRJALLISEN TYÖN SIVUMÄÄRÄ (SIS. LIITTEET)
”Täällä on niin avaraa”. Tilasensitiivinen taidetoiminta muistisairaiden hoivakodissa	61 s.

TAITEELLISEN / TAITEELLIS-PEDAGOGISEN TYÖN NIMI

Taiteellisen työn nimi tähän mahd. teostietoineen (tekijät, ensi-ilta, paikka) Täytä myös erillinen kuvailulomake.

Taiteellinen osio on suoritettu TeaKissa ☐

Taiteellinen osio on suoritettu muualla (tekijänoikeuksista on sovittu) ☐

Kirjallisen osion/tutkielman saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐	Opinnäytteen tiivistelmän saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐

OPINNÄYTTEEN TIIVISTELMÄ

Kuvaan opinnäytetyössäni tilallisuuden ulottuvuuksia taidepedagogiikan näkökulmasta ja pohdin, kuinka totuttua tilallisuutta voidaan taidepedagogisen toiminnan avulla muuttaa. Tärkeimpänä empiirisenä tutkimusaineistonani toimivat muistisairautta sairastavien vanhusten hoivakodissa pidetyt työpajat, joiden tavoitteena oli taidepedagogisin keinoin *luovan välitilan* luominen suljetun laitoksen ympäristöön. Kirjallisessa työssäni kysyn, *millaista tilallisuutta taidetoiminta loi muistisairaiden hoivakodissa*. Tämä kysymys johdattaa minut käsittelemään tilaa moniulotteisena ilmiönä ja pohtimaan oman taidepedagogiikkani tilallisuutta.

Määrittelen tilan työssäni fyysiseksi, sosiaaliseksi ja mentaaliseksi. Erityisen tärkeänä pidän maantieteilijä Doreen Masseyn näkemystä tilasta sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen luomana, jatkuvasti uudelleen neuvoteltavissa olevana ilmiönä. Lisäksi käytän termiä luova välitila, jota pohjustan *liminaalitilan* käsitteen kautta. Sillä tarkoitan eräänlaista rajapintaa, kahden maailman väliin syntyvää ei-kenenkään-maata, jossa itselleni tärkeimmät taiteelliset ja pedagogiset oivallukset tuntuvat tapahtuvan. Työssäni olen rakenteiden välissä, taiteen ja hoivatyön välissä sekä taiteilijan ja pedagogin työkuvan välissä.

Tilallisuutta on taide- ja spesifimmin tanssipedagogiikan alueella käsitelty tästä näkökulmasta vähän. Kyseenalaistamalla staattiset tai hyvin rajatut tilat voi totutun tilan nähdä toisella tavalla ja luoda näin uutta toimintaa. Se voi antaa mahdollisuuksia myös tanssipedagogiikan työympäristön laajenemiselle ja tanssipedagogisen toiminnan moniulotteisemmalle tarkastelulle.

Suuntaa työlleni on antanut henkilökohtainen kokemukseni Teatterikorkeakoulun ja Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön yleisökontaktikurssilta. Kurssin aikana pidimme näyttelijä- ja dramaturgiopiskelijan kanssa työpajoja muistisairaiden hoivakodissa. Työpajojen aikana muutimme suljetun hoivalaitoksen tilallisuutta fyysisesti väreillä ja materiaaleilla, äänellä, tuoksuilla, tilasta poikkeavalla kehollisuudella ja sosiaalisella vuorovaikutuksella. Valmistimme kokemusten pohjalta *Talviuni*-esityksen ja kiersimme esiintymässä hoivakodin lisäksi myös muissa suljetuissa laitoksissa ja yhteisöissä.

Tilallisen muutoksen elementit kiteytyivät työpajatyöskentelyn ja esitysten pohjalta *fyysisen tilan muutokseen*, *sosiaalisen tilan muutokseen*, *aisteihin* ja *aikaan*. Johtopäätöksenä esitän, että taidepedagogisella toiminnalla on monia erilaisia mahdollisuuksia muuttaa totuttua tilallisuutta ja vaikuttaa ihmisen kokemukseen tilasta. Erityisesti tanssipedagogiikalla on mahdollisuudet erilaisten fyysisten paikkojen aiheuttamien kehontilojen purkamiseen ja uudelleen järjestäytymiseen.

Lopuksi esittelen näkemykseni *tilasensitiivisestä* taidepedagogiikasta ja omasta, välitilasta nousevasta työskentelytavastani.

ASIASANAT

tilallisuus, liminaalisuus, dialogisuus, muistisairaat, hoivakoti, tanssipedagogiikka, taidepedagogiikka, kiertueteatteri, yleisökontakti

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO 9

Tilan ja liminaalisuuden käsitteet 12

Yleisökontaktikurssi 14

TILALLISUUS MUISTISAIRAIDEN HOIVAKODISSA 17

Tila haltuun 18

Mistä löytyy se pedagogiikka? 19

Taidetoiminta uutta tilallisuutta luomassa 22

Sosiaalinen tila 29

Tilallinen muutos 32

TALVIUNI – ESITYS, JOKA SYNTYI VÄLITILASTA 37

Esityksen syntyprosessi 37

Harjoituskausi 38

Ensi-ilta muistisairaiden hoivakodissa 40

TILALLISUUS RAKENTEIDEN VÄLISSÄ 43

Muistisairas osana rakenteita 44

Taiteen ja hoivan välinen tila 45

Koti tilana 48

VÄLITILASTA LÖYTYNYTTÄ 50

Tilasensitiivinen taidepedagogiikka 50

Oodi välitilalle 53

LOPUKSI 56

LÄHTEET 59

JOHDANTO

”… suurella osalla muistoistamme on katto päänsä päällä.”
(Bachelard 2003, 82).

”Mitä tämä tila kertoo sinulle? Mitä tämä tila herättää? Kenelle tämä tila on tarkoitettu ja minkälaista toimintaa se ehdottaa?” Näitä kysymyksiä mietin syksyllä 2015, kun istuin Teatterikorkeakoulun opettajienhuoneessa osana nykyteatterin johdantokurssia. Käsittelimme tilaa ja siinä tarkoituksessa opettajamme Aune Kallinen kuljetti meitä erilaisissa tiloissa ja antoi meille tehtäväksi tilallisuuden mahdollisimman moniulotteisen tarkastelun. Huomasin, miten helposti tilan ottaa tietyllä tavalla itsestään selvänä, sitä sen kummemmin kyseenalaistamatta. Tuon kurssin jälkeen tilallisuus alkoi kiehtoa minua aivan uudenlaisella tavalla ja aloin kiinnittää siihen entistä enemmän huomiota.

Itse olen työni puolesta pyörinyt vuosikausia erilaisissa tanssisaleissa ja harjoitustiloissa. Ne ovat minulle tutuimpia ja turvallisimpia tiloja, koska tiedän tasan tarkkaan, miten siellä toimitaan. Kun pohdin tilaa konkreettisesti omassa tanssinopettajan työssäni, huomasin yhä enemmän kaipaavani jonkinlaista muutosta. Koen, että tanssipedagogiikalla olisi mahdollisuuksia tilallisuuden uudenlaiselle tarkastelulle. Halusin törmäyttää tanssipedagogin ammattitaitoni jonkin uudenlaisen tilallisen näkökulman kanssa ja katsoa, mitä siitä syntyy. Taiteen tekemisessä sekä taidepedagogiikassa kiinnostavinta itselleni onkin aina ollut kohtaamisesta ja yhteentörmäyksestä syntynyt uusi universumi.

Opinnäytetyöprosessissani hyppäsin tarkoituksella pois varmasta ja tutusta. Hyppäsin epävarmuuteen, jonkinlaiseen välitilaan. Siirryin ensinnäkin tutusta tanssinopettajan ja tanssijan ammatillisesta roolistani moniammatilliseen yhteistyöhön. Toisekseen siirryin myös fyysisesti toisenlaiseen tilaan, tanssisalista hoivakotiin. Kolmanneksi en tässä kontekstissa toiminut

turvallisessa taiteilijayhteisössä, vaan myös rakenteellisesti uudenlaisessa tilanteessa, hoitohenkilökunnan, vanhusten ja taiteilijoiden välisessä yhteistyössä. Tätä kaikkea kutsun *luovassa välitilassa* olemiseksi.

Työni pohjautuu kokemuksiini yleisökontaktikurssista, joka järjestettiin Teatterikorkeakoulun ja Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön yhteistyönä. Kurssi on yhden lukuvuoden kokonaisuus, jonka aikana olen näyttelijä- ja dramaturgiopiskelijan kanssa pitänyt taidetyöpajoja helsinkiläisessä muistisairaiden vanhusten hoivakodissa, valmistanut kokemusten pohjalta esityksen ja kiertänyt esiintymässä erilaisissa suljetuissa yhteisöissä ja laitoksissa. Opinnäytetyössäni haluan tutkia, *minkälaista tilallisuutta taidetoiminta loi yleisökontaktikurssilla muistisairaiden hoivakodissa*.

Tilallisuudessa minua kiinnostavat tilan monet merkitykset ja ulottuvuudet. Tässä työssä keskityn ensisijaisesti fyysiseen ja sosiaaliseen tilaan sekä siihen, voiko tilaa taiteen ja taidepedagogiikan (tässä tapauksessa tanssin ja teatterin) avulla muuttaa, millä tavoin ja onko se tarpeellista. Kutsun lähestymistapaani *tilasensitiiviseksi taidepedagogiikaksi*, jolla tarkoitan herkkyyttä erilaisista tiloista nousevien vaikutusten, tunnelmien ja mahdollisuuksien huomioimiselle.

Aineistoani ovat oma henkilökohtainen kokemukseni hoivakodissa työskentelystä sekä siellä pidetyistä työpajoista, oppimispäiväkirjani sekä oman työni reflektointi. Lisää näkökulmia aineistooni ovat tuoneet keskustelut muun muassa työryhmäni jäsenten Mari Naumalan ja Antti Lehtisen, opinnäytetyöni ohjaajan teatteripedagogi Mirjami Heikkisen sekä yleisökontaktikurssin ohjaavien opettajien dramaturgi Paula Salmisen ja näyttelijä Jussi Lehtosen kanssa. Taustoitan tutkimustani myös erilaisilla taiteen ja hoivan kentällä toteutetuilla hankkeilla sekä eri taiteilijoiden kokemuksilla työskentelystä sosiaalitoimen yksiköissä. Koska työni sijoittuu hoivatyön kentälle, koen tärkeäksi määritellä mitä käsitteitä työskentelystäni käytän. Eri laitoksiin teatteria vienyt Jussi Lehtonen (2015) kysyy

väitöskirjassaan, milloin ihminen alkaa taiteen sijaan kaivata hoivataidetta ja muuttaako esimerkiksi ikääntyminen tai sairastuminen ihmisen taidemakua tai taiteen kokemisen tarvetta. Hoivataide-termi kuulostaa Lehtosen mukaan jopa hieman alentavalta. En myöskään itse käytä sitä työssäni. Hoidon näkökulmasta termi on kuitenkin ymmärrettävä. Lehtonen korostaa, että onkin tärkeää ymmärtää, kenen toimintalogiikasta käsin puhutaan. Esimerkiksi taidelähtöisten hoitomenetelmien ja taideterapian tavoitteet vaikuttavuudelle asetetaan terveydenhuollon ja sosiaalityön toimintalogiikasta, ei taiteen toimintalogiikasta. Lehtosen väitöstutkimuksen mukaan hoitolaitokseen viedyssä teatterissa onkin kyse nimenomaan taiteen parantamisesta, ei hoivatyöstä. (Lehtonen 2008, 23.) Koska olen työssäni kiinnostunut tilallisuudesta sekä taidetoiminnan mahdollisuuksista muuttaa suljettujen laitosten tilan tuntua ja puhun taiteen ja tanssipedagogiikan toimintalogiikasta, olen jättänyt ulkopuolelle kysymykset hyvinvoinnista tai taiteen parantavasta voimasta.

Teoreettista viitekehystä työlleni luo tilaa tutkinut maantieteilijä Doreen Massey, joka käsittelee tilaa ihmisten kokemana, käyttämänä ja tulkitsemana paikkana. Lisäksi keskustelen työssäni dialogisuusfilosofien Martin Buberin ja Emmanuel Levinasin kanssa. Luovaa välitilaa käsittelen erityisesti *liminaalitilan* käsitteen kautta, jota kuvataan kulttuuriantropologiassa kynnyksellä tai rajalla olemisena sekä kahden maailman välissä olevana ”ei-kenenkään-maana”.

Työni rakentuu siten, että esittelen ensin käyttämäni käsitteet ja työni lähtökohdat. Sen jälkeen käsittelen tilallisuutta muistisairaiden hoivakodissa työpaja-aineiston kautta. Työpajakokemusten pohjalta syntyi laitoskiertueelle lähtenyt *Talviuni*-esitys. Kuvaan tilallisuuden näkökulmasta esityksen syntyprosessia, harjoituskautta sekä kokemusta ensi-illasta muistisairaiden hoivakodissa. Tämän jälkeen kokoan näkemyksiäni taidepedagogiikasta rakenteiden välissä pohtimalla taiteen ja hoivan välisyyttä sekä kodin

vaihtuvia merkityksiä. Lopuksi tuon esiin ajatuksiani tilasensitiivisestä taidepedagogiikasta.

Tilan ja liminaalisuuden käsitteet

Tila = avaruus, olo, koti, vire, sija, paikka, maatila, olot, tilanne, kunto, terveydentila, vointi, asema, kohta, talo, kontu, status, huone, ehto, kondis, sotatila, sääty (Synonyymisanakirja 2016).

Tila on käsitteenä laaja, ja haluan tässä työssäni käsitellä sitä sen monien ulottuvuuksien kautta. Tila näyttäytyy jo pelkästään sen eri synonyymejä tarkastelemalla esimerkiksi konkreettisena, fyysisenä, poliittisena, sosiaalisena ja abstraktina ilmiönä. Suljetussa laitoksessa työskenteleminen toi tilallisuuden monessa suhteessa hyvin näkyväksi. Tämä kokemus ohjasi ajatteluani siihen suuntaan, että fyysinen ja henkinen tila kietoutuvat työssäni väistämättä yhteen muodostamalla tietynlaisen välitilan suljetun laitoksen ja abstraktimman, eräänlaisen ”mentaalitilan” väliin. Työssäni pureudun tilaan pääosin sen fyysisestä ja sosiaalisesta näkökulmasta, mutta sivuan väistämättä myös tilan poliittisuutta.

Radikaali maantieteilijä Doreen Massey (2008) on kritisoinut aiempia tilateoreetikkoja ja käsitellyt tilaa laajemmin kuin vain luonnontieteen näkökulmasta. Massey esittää, ettei tila ole koskaan neutraali eikä riippumaton ajasta. Hän kirjoittaa siitä, kuinka tila rakentuu aina sosiaalisista suhteista. Tämä voidaan mielestäni helposti liittää taiteen ja taidepedagogiikan tehtävään moniulotteisen tilallisuuden mahdollistajana. Taidepedagogiikan kautta voidaan leikitellä rajoilla, sosiaalisilla rooleilla ja rikkoa olemassa olevia normeja. Masseyllä oli myös pedagoginen tavoite saada ihmiset ymmärtämään ja näkemään tila toisin. Hän ajatteli, että jos ihminen pystyy kuvittelemaan asiat toisin, hän ehkä alkaa myös toimia toisin – ja muutosta alkaa tapahtua. (Massey 2008, 8.)

Tilan käsitteeseen kietoutuva *paikka* ei Masseyn näkemyksen mukaan ole pysähtynyt tila, jossa on oma erityinen ominaisluonteensa tai tila, johon ihmisten identiteetit muitta mutkitta kiinnittyvät. Paikka on huokoinen sosiaalisten suhteiden jatkuvasti muuttuva verkosto, ja se tulisi nähdä osana sosiaalisen toiminnan prosessia. Paikka on Masseyn mukaan toimintatilojen ja sosiaalisten suhteiden sekoitus, joka syntyy ja elää ihmisten, ihmisryhmien ja tilojen vuorovaikutuksessa. Paikan voi nähdä siis eräänlaisena *kohtaamis*paikkana, joka syntyy eri tekijöiden vuorovaikutuksesta. (Massey 2008, 9.) Suljettu laitos on näin ollen paikkana ristiriitainen. Itse näen muistisairaiden hoivakodin toisaalta hyvin pysähtyneenä tilana tarkkoine rutiineineen ja hierarkioineen. On myös vaikea uskoa, etteikö suljettu laitos vaikuttaisi ihmisen identiteettiin. Sairastuminen ja laitokseen joutuminen aiheuttavat usein kärsimystä ja häpeää ja voivat luoda ei-toivottuja sosiaalisia leimoja. Muistisairaiden hoivakodin tekee erityiseksi myös se, että muistisairaus syö helposti sitä sairastavan ihmisen identiteettiä ja persoonallisuutta. Se, mitä on joskus ollut, alkaa kadota ja näin ollen paikan ja rutiinien merkitykset muuttuvat. Suljetun laitoksen pysähtyneisyys voi ristiriitaisesti näyttäytyä siellä asuvalle muistisairaalle hyvinkin muuttuvana, aina uutena ja tuntemattomana. Löydän tässä yhtymäkohtia ranskalaisen runoilijan ja filosofin Gaston Bachelardin ajatuksiin. Hän on pohtinut tilan poetiikkaa ja kirjoittanut tilan olevan kaikki, sillä aika ei enää elä muistissa. (Bachelard 2003, 84.)

Käytän työssäni termiä luova välitila, jonka luominen oli työpajojemme päätavoite ja jota pohjustan seuraavaksi liminaalisuuden käsitteen kautta. Liminaalitilan käsite tulee alun perin kulttuuriantropologian kentältä. Liminaalitilalla kuvataan sosiaalisten rakenteiden välissä olevaa epäjärjestyksen tilaa. Liminaali tulee latinan sanasta *limen*, joka merkitsee kynnystä tai sisäänkäyntiä (Latina-suomi -sanakirja 2016). Kulttuuriantropologi Victor Turner (2007) on tutkinut liminaalisuutta ja tarkastellut yhteisöjä erityisesti afrikkalaisten heimojen siirtymäriittien kautta. Turner on pohtinut oman siirtymäriittejä koskevan tutkimuksensa

seuraamuksia kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksessa. Mielestäni kiinnostavaa on, että Turnerin mukaan ”kulkijan”, liminaalitilassa olevan hahmon ominaisuudet muuttuvat moniselitteiseksi. Liminaalitilassa ihminen ”kulkee sellaisen kulttuurisen alueen läpi, jota määrittävät vain harvat, jos mitkään, edellisen tai tulevan tilan ominaispiirteistä” (Turner 2007, 106–107).

Oman tutkimusaiheeni näkökulmasta Turnerin liminaalisuus on kiinnostava nimenomaan taiteilijan ja taidepedagogin näkökulmasta. Liminaaliset henkilöt ovat ikään kuin kynnyksellä seisovia ihmisiä. He eivät ole ”täällä” eivätkä ”tuolla”, vaan välissä. Heihin eivät päde tavanomaiset kulttuuriset luokittelut. He ovat moniselitteisiä ja määrittelemättömiä. Hoivakodissa työskennellessämme olimme tulkintani mukaan tällaisia liminaalisia henkilöitä ja loimme ympärillemme liminaalitilaa. Luova välitila on minulle se ennustamaton paikka, jossa jotain uutta syntyy kohtaamisen tai törmäyksen tuloksena. Se on jotain, joka on kahden (tässä tapauksessa meidän taiteilijoiden ja muistisairaiden) välissä. Se on jotain yhteistä, yhdessä synnytettyä, mutta ei kenenkään omaa.

Yleisökontaktikurssi

Yleisökontaktikurssi koostuu yksinkertaistetusti neljästä vaiheesta. Ensimmäinen vaihe on työpajavaihe, jossa opiskelijat jalkautuvat pienissä työryhmissä eri laitoksiin ja yhteisöihin työskentelemään asukkaiden/asiakkaiden kanssa taitekontekstissa. Toinen vaihe on käsikirjoitusvaihe, jossa (mahdollisesti) dramaturgivetoisesti aletaan työstää saatujen kokemusten perusteella esitystä. Kolmas vaihe on esityksen harjoitusvaihe ja neljäs vaihe lopullinen esityskiertue, jossa esiinnytään oman työpajapaikan lisäksi neljässä muussa laitoksessa tai yhteisössä.

Oma yleisökontaktikurssini alkoi syyskuussa 2015 yhteisillä kokoontumisilla. Pääsin itse mukaan kurssille viime tingassa, yhden opiskelijan jäätyä kurssilta

pois. Muut opiskelijat[1] olivat aloittaneet työryhmien pohtimisen jo edellisenä keväänä. Jo kurssille pääseminen oli minulle eräänlainen välitilassa olemisesta syntynyt voitto. Olin jo jonkin aikaa ollut hieman eksyksissä sen suhteen, mitä haluaisin tehdä opintojeni päätteeksi. Olin edellisenä keväänä suorittanut perusharjoitteluni Vaskivuoren tanssilukiossa. Se oli kokemuksena positiivinen, mutta huomasin silti kaipaavani jotain uutta, jotain joka voisi suistaa minut hetkeksi raiteiltani. Itselleni ominaiseen tapaan jäin odottamaan intuitiota. Täyttäessäni kesällä 30 vuotta, kerroin kaikille aloittavani tämän kunniaksi juhlavuoden. Juhlavuoden tavoitteena oli tehdä uusia, kivoja ja pelottaviakin asioita, sellaisia asioita, joita en ole jostain syystä ensimmäisen kolmenkymmenen elinvuoteni aikana tehnyt. Niinpä aloitin syksyni Teatterikorkeakoulun järjestämällä vapaasti valittaviin opintoihin kuuluvalla Hevonen ja esiintyminen -kurssilla. Kun erään tallipäivän jälkeen sähköpostissa oli viesti yleisökontaktikurssilta vapautuneesta paikasta, en epäröinyt hetkeäkään, etteikö se olisi juuri sitä mitä haluan ja mitä tarvitsen. Kurssi avaa ovet eri koulutusohjelmien väliselle yhteistyölle ja on edesauttanut purkamaan myös koulutusohjelmien välisiä näkymättömiä muureja ja käsityksiä. Minulla on koko opiskeluaikani ollut tunne siitä, että pedagogiikan opiskelijat ovat Teatterikorkeakoulussa valitettavan erillään muista koulutusohjelmista ja yhteistyötä on vähän, vaikka annettavaa puolin ja toisin olisi varmasti valtavasti. Yleisökontaktikurssi avasi minulle kaivatun mahdollisuuden uuteen välitilaan hyppäämiselle, eri koulutusohjelmien välisille kohtaamisille ja uuden tiedon syntymiselle.

Pääsin mukaan neljännen vuoden näyttelijäopiskelijan Mari Naumalan ja viidennen vuoden dramaturgiopiskelijan Antti Lehtisen työryhmään. Alusta lähtien minulla oli tunne, että työskentelymme tulisi olemaan mielekästä. Olimme heti samalla aaltopituudella ja kiinnostuneita samankaltaisista teemoista. Muistisairaiden hoivakoti työpajapaikkana osui myös itselleni

[1] Työryhmämme lisäksi kurssilla muodostui kolme muuta opiskelijaryhmää, jotka työskentelivät kurssin aikana vankilassa, kehitysvammaisten ryhmäkodissa ja päihteidenkäyttäjien korvaushoitoyksikössä.

kohdalleen, sillä kaksi isovanhemmistani sairastivat Alzheimerin tautia ja viettivät viimeiset vuotensa hoivakodissa. Olen nähnyt muistisairauden hyvin läheltä kaksi kertaa, seurannut muistisairauden etenemistä ja osallistunut muistisairautta sairastavan elämään ja tuntemuksiin. Se on jättänyt varsinkin hoitolaitosmaailman osalta jälkeensä paljon ristiriitaisia tunteita.

Syksyn yhteistapaamisissa tutustuimme työryhmäni kanssa toisiimme, kävimme läpi kurssin tavoitteita ja yleisökontaktin käsitettä. Aloitimme aktiivisen työpajojen suunnitteluvaiheen tutustumalla hoivakotiin, jossa tulisimme työpajoja vetämään. Olin pedagogiikan opiskelijana nimetty päävastuuseen työpajojen suunnittelusta ja ohjaamisesta. Sovimme kuitenkin heti työryhmämme kanssa, että kaikki saisivat osallistua oman mielenkiintonsa mukaan, ja kuuntelin mielelläni ryhmäni ideoita ja ajatuksia.

TILALLISUUS MUISTISAIRAIDEN HOIVAKODISSA

”Oudon ulkopuolinen olo. Mikä käyttäytymiskoodi täällä on? Hiljaista ja korrektia. Voiko tällaisen kodin arkea jotenkin heiluttaa? Haastavaa, kun ajattelee muistisairautta. Se on niin yksilöllistä, kun ei voi mitenkään tietää, miten ihminen reagoi, miten herkillä on, mitä jää mieleen pyörimään. Minusta tulee varovainen täällä. Askeleenikin koettaa olla äänettömämpi, hymyilen kaikille, mutta en oikein tiedä, mitä voi sanoa ja kenelle.” (Päiväkirjamerkintä 9.10.2015.)

Ennen työpajojen alkua kävin tutustumassa hoivakotiin kolme kertaa. Huomasin tilan vaikuttavan minuun heti vahvasti. Tilassa vallitsi tietty hierarkia ja energia. Kiinnitin huomiota väreihin, hajuihin ja ääniin. Vaikka tila oli päällisin puolin olemukseltaan rauhallinen ja miellyttävä, tunsin silti oloni jostain syystä ahdistuneeksi. Huomasin, etten oikein osannut asettaa itseäni tuohon tilaan. Jopa askeleeni ja kävelyrytmini muuttui. Tunsin oloni varovaiseksi ja hyvin ulkopuoliseksi. Mieleeni palautui kokemukseni alkusyksyn hevoskurssilta, kun olin ensimmäistä kertaa samassa aitauksessa hevosten kanssa. Minulle oli kerrottu, että hevoset aistivat ihmisen energian ja esimerkiksi ihmisen ollessa hermostunut hevoset hermostuvat helposti itsekin. Toimin hoivakodissa samalla tavoin kuin olin oppinut toimimaan hevosaitauksessa. Asettelin itseni tilaan, aistin muiden energioita, kävin samanlaista neuvottelua sekä tilan että tilassa olevien kanssa siitä, miten lähelle mennä ja minkälaista tilallista olemista tässä tilanteessa tarvitaan ja/tai sallitaan. Tila vaikutti minuun vahvasti siis sekä fyysisenä että sosiaalisena paikkana.

Hoivakodin sosiaalinen tila tuntui koostuvan hoitajien ja asukkaiden välisistä suhteista, satunnaisista asukkaiden omaisista sekä hoitajien keskinäisestä kanssakäymisestä. Hoitaja kertoi, etteivät asukkaat ole juurikaan keskenään kontaktissa, sillä muistisairas ihminen kääntyy usein sisäänpäin. Tilaan liittyy vahvasti valta. Kun tila on sosiaalisesti rakentunut, eli kun se käsitetään

sosiaalisista suhteista luoduksi, se on Masseyn mukaan täynnä valtaa ja symbolisia merkityksiä. Hän esittelee *valtageometrian* käsitteen, jolla hän tarkoittaa sitä, että tila muodostuu monimutkaisesta hallitsemisen, alistamisen, solidaarisuuden ja yhteistyön verkosta. Kunkin toimijan on löydettävä sieltä oma paikkansa. (Massey 2008, 58.) Hoivakodin arjessa valtageometria oli näkyvää. Muistisairauden aiheuttamaa epäjärjestystä pyritään eri tavoin hallitsemaan. Vaikka ilmaus saattaa kuulostaa rajulta, on muistisairas vanhus ikään kuin alistettu hoivalaitokseen hoivahenkilökunnan armoille. Hänen selviytymisensä ja arjen toimensa ovat hoitohenkilökunnan varassa, koska hän ei pärjää enää itsekseen.

Tila haltuun

Antti sanoi erään tutustumiskäynnin jälkeen, että *”on vahva tunne siitä, etten kuulu tuohon tilaan ja että pitäisi antaa itselleen lupa kuulua.”* Oli löydettävä oma paikka valtageometriasta ja päätettävä ottaa se. Viimeisellä, itselleni kolmannella, tutustumiskerralla koetimme vain asettua tilaan ja kirjoitimme havaintojamme ja tunnelmia ylös. Hoivakoti on siellä asuvien vanhusten koti ja siellä työskentelevien ihmisten työpaikka. Kuinka minä taitelijana ja taidepedagogina voisin tulla ottamaan tilan itselleni ja muuttaa sitä hieman? Mihin kohtaan tuossa paikassa minä asetun? Menen toisaalta toisten kotiin ja toisaalta tuon oman työni toisten työpaikalle. Taidan olla varsinainen liminaaliolento!

Ensimmäiseksi tuntui siten tärkeältä asettua tilaan ja tilanteeseen ja ottaa tila niin sanotusti ”haltuun” ja itsellemme. Olimme valinneet työpajaa varten hoivakodista erillisen tilan, pienen oleskelunurkkauksen kahden käytävän risteyskohdasta. Tila oli avoin ja helposti saavutettavissa. Se oli kulkureitin varrella. Nurkkaus oli tilallisesti korkeampi kuin käytävä tai muut huoneet, ja korkeus teki siitä pienuudesta huolimatta avaran tuntuisen. Siellä oli suuri kaunis ikkuna ja vain pari tuolia ja pieni pöytä, joita saimme luvan kanssa siirrellä. Hoitajat suhtautuivat tilavalintaamme muutenkin positiivisesti ja

antoivat meille vapaat kädet, vaikka he tarjosivatkin meille työpajatuokioita varten aluksi yleistä oleskelutilaa, televisiohuonetta. Emme halunneet sitä. Se on asukkaiden ”olohuone” ja he viettävät siellä lähes kaiken vapaa-aikansa, elleivät ole omissa huoneissaan. Siinä tilassa on jo olemassa jokin vakiintunut olemisen normi. Se on tilallisesti hyvin pysähtynyt paikka, jossa istuskellaan, katsotaan televisiota, mutta ei juurikaan jutella tai toimita. Jo pelkkä television sulkeminen olisi tuntunut järisyttävältä teolta.

Meille ehdotettiin työpajaa varten myös tyhjää asukashuonetta, mutta vastustin suljettujen ovien takana olemista. Olisimme silloin vaikeasti saavutettavissa tai piilossa. Halusin, että tuokiomme olisivat mahdollisimman avoimia ja että jokainen asukas voisi osallistua niihin vapaasti halunsa ja toimintakykynsä mukaan. Asukkaiden normaali tila hoivakodissa on oman huoneen lisäksi käytävä, ruokailusali ja televisiohuone, joten työpajoja varten valitsemamme nurkkaus toi hoivakodin arkeen yhden tilan lisää. Toisin sanoen tuntui, että laajensimme asukkaiden kokemusta tilasta, sillä vaikka tuo nurkkaus on ollut heille koko ajan fyysisesti olemassa, ei sitä osattu käyttää. Mietin, miksi asukkaat eivät käyttäneet tilaa, miksi se ei pysäyttänyt, vaikka se näyttäytyi minulle niin kauniina. Luulen, että tilalla ei ollut asukkaille mitään sosiaalista merkitystä. Tila ei kiinnittynyt asukkaiden mielissä mihinkään.

Mistä löytyy se pedagogiikka?

Työpajojen suunnittelu aiheutti aluksi epävarmuutta ja tunsin oudon paineen tunteen alkavan vaikuttaa olooni. Kurssilla korostettiin melko painokkaasti pedagogiikan opiskelijan vastuuta työpajavaiheesta. Lisäksi, kun peda-opiskelijat olivat tänä vuonna ensimmäistä kertaa mukana kurssilla, aloin tuntea tarvetta todistella omaa tarpeellisuuttani. Ensimmäisen hoivakotiin tutustumiskerran jälkeen alkoi epävarmuus ottaa vallan. Olimme kaikki jonkin aivan uuden äärellä, ja huomasin kuitenkin työryhmäni tukeutuvan minuun. ”Ota vaan ohjat, suunnittele jotain.” Koko ikäni tanssisaleissa viettäneenä ja pitkään tanssinopettajan töitä tehneenä olin yhtäkkiä tyhjän

päällä. *Mistä löytyy se pedagogiikka, kun kaikki ilmeinen on riisuttu pois?* Tavanomaisissa opetusolosuhteissa minulle ilmeistä olivat liikkuvat, fyysisesti hyväkuntoiset ihmiset, ryhmässä toimiminen ja eksaktien ohjeiden antaminen kehollisesti ja verbaalisesti. Nyt työskentelemme hoivakodissa muistisairautta sairastavien vanhusten kanssa, joista suurin osa ei juurikaan liikkunut tai kommunikoinut, ei ainakaan tavalla, johon olin tottunut. Oli heti selvää, että perinteinen tanssinopettajan rooli ei todellakaan olisi vaihtoehto. Olin nähnyt omien isovanhempieni kautta muistisairauden kulun. Sairaus etenee aina yksilöllisesti, mutta alussa lähimuistissa ilmenee häiriöitä. Tavaroita menee hukkaan, asioita unohtuu, tulee vaikeuksia liikkumiseen ja alkaa sattua eksymisiä. Myöhemmin ilmenee kielellisiä vaikeuksia, puheen tuottamisen ja ymmärtämisen ongelmia. Ajan ja paikan taju heikkenee ja monet tutut taidot katoavat. Joskus ihmisen persoonallisuus voi muuttua ja esiintyä erilaisia käytöshäiriöitä. (ks. Muistiliitto 2016.) Molemmilla isovanhemmillani sairaus eteni nopeasti ja kaikkia edellä mainittuja oireita esiintyi. Puheen ja keskustelun sijasta piti yrittää löytää muita väyliä mummin ja ukin luo. Tätä kokemusta käytin myös taustana pohtiessani, mitä jää jäljelle, kun ilmeinen katoaa.

”Ehkä pitäisi vaan päästää irti siitä jostain pelosta, varovaisuudesta, ennakkoanalysoinnista. Kun ei voi tietää, enkä haluakaan tietää. Nenästä kiinni ja hyppy tuntemattomaan.” (Oppimispäiväkirja 9.10.2015.)

Päätin siis ottaa epävarmuuden ja ei-tietämisen tilasta kaiken hyödyn irti. Työpajojen suunnittelussa lähdin liikkeelle olennaisesta. Kaikilla on edelleen keho ja mieli, jotka aistivat ja tuntevat, vaikka ilmaisukeinot olisivatkin pienentyneet. Koska tilallisuus oli vaikuttanut itseeni tutustumiskerroilla hyvin vahvasti ja koska työpajoihin osallistuvat asukkaat olivat tavallaan vankeina omassa kodissaan, halusin kokeilla voimmeko taidetoiminnan avulla muuttaa hoivakodin tilallisuutta. Olen kiitollinen työryhmälleni, joka puski minua eteenpäin ja valoi luottamusta tekemiseeni. Epävarmuus omia ideoita kohtaan on jotain, jonka kanssa kamppailen edelleen paljon. Työryhmäni oli

kuitenkin vilpittömän kannustavainen ja avoin, ja minun oli siksi helpompaa päästää irti tuosta päänsisäisestä kriitikosta.

Marraskuussa 2015 aloitimme kahden viikon työpajajakson helsinkiläisessä muistisairaiden vanhusten hoivakodissa. Tärkein tavoitteemme oli hoivakotiarjesta poikkeava tilallinen muutos sekä konkreettisesti että abstraktisti eli luovan välitilan luominen. Työpajapäivien keskeisiksi teemoiksi nousivat aistisuus, kohtaaminen ja dialogi ilman sanoja. Koska kyseessä olivat muistisairautta sairastavat ihmiset, koin, että ensisijaista ei ole luoda jonkinlaista jatkumoa. Asukkaiden muistisairaudet olivat erilaisissa vaiheissa, osan muistisairaus oli vielä varhaisessa vaiheessa ja osalla jo hyvin pitkälle edennyt. Sen vuoksi oli tärkeää, että päivät olisivat mahdollisimman monipuolisia, jotta jokainen halukas osallistuja voisi saada niistä jotakin. Keskityimme aisteihin sanojen tai konkreettisen tekemisen sijaan. Vaikka muistisairaus rappeuttaisi loogista ajattelua ja älyllistä tai kielellistä ymmärrystä ja kommunikaatiota, aistit ja tunteet pysyvät ja voivat herättää ja virittää ihmisissä jotakin. Koimme tärkeäksi, että kaikilla asukkailla olisi mahdollisuus osallistua, riippumatta toimintakyvystä. Emme halunneet, että osallistumismahdollisuuksia rajoitettaisiin kommunikointi- ja liikuntakyvyn tai -kyvyttömyyden perusteella. Halusimme, että työpajat eivät vaatisi mitään tiettyä tekemistä, osaamista tai kykenemistä, vaan sisältäisivät erilaisia ehdotuksia toiminnalle ja antaisivat aina vaihtoehdon myös vain olla, katsoa tai kuunnella.

Suunnittelimme työpajat niin, että niihin voisi osallistua koko ajaksi (eli noin tunniksi, joka oli aktiivisen työskentelymme kesto) tai jäädä vain hetkellisesti, ohi kulkiessaan katsomaan. Meille ei myöskään ollut väliä, onko kanssamme useampi ihminen vai vaikkapa vain yksi osallistuja. Aktiivista työpajaa ennen käytimme aikaa valmisteluihin ja rauhalliseen tilaan asettumiseen. Lopuksi jäimme vielä keskustelemaan kokemuksista tai vain auttamaan esimerkiksi päiväkahville viemisessä. Kokonaisuudessaan vietimme hoivakodissa noin kaksi tuntia/päivä, joskus pidempäänkin.

Taidetoiminta uutta tilallisuutta luomassa

Rakensimme hoivakodin pieneen oleskelunurkkaukseen kahden viikon ajan erilaisia maailmoja. Jukka Hankamäki (2008) kirjoittaa fenomenologisesta tieteenfilosofiasta, jonka mukaan persoonamme ja todellisuutemme ovat ydinihmisyyttämme lukuun ottamatta kuvitelmaa, lavastetta, haaveilua ja unta. Kaikkea tätä voimme tehdä taiteen avulla näkyväksi, kuolemattomaksi, sillä se, mitä ei oikeastaan ole olemassa, ei myöskään voi lakata olemasta. Hankamäki kirjoittaa, että taide onkin usein tuota kuvitelmaa, joka tarpeen tullen voi muuttua todellisuudeksi. (Hankamäki 2008, 246.) Muistisairaiden vanhusten kanssa työskennellessämme pyrimme tuomaan näkyväksi jotain, joka ei ole enää sanallistettavissa. Tähän yhdistän myös Masseyn pedagogisen ajatuksen siitä, että jos pystyt kuvittelemaan toisin, voit myös toimia toisin. Kuvitelmasta tulee totta. Jos haluamme muuttaa kokemaamme maailmaa paremmaksi paikaksi, on se jatkuvaa risteilyä utopian ja toden välillä. Samoin on myös muistisairaan mieli. Läsnä oli jatkuvasti monta eri todellisuutta, osa totta ja osa kuvitelmaa.

Jokainen työpajakerta oli tunnelmaltaan ja tilallisuudeltaan erilainen. Lähtökohtamme olikin aloittaa joka päivä puhtaalta pöydältä, koettaen olla tekemättä mitään oletuksia ideoiden toimivuudesta tai ihmisten reaktioista. Vaikka ihmiset tulivatkin meille tutuimmiksi, me emme välttämättä olleet ainakaan kaikille ihmisille tuttuja. Osalle olimme aina uudelleen vieraita ja lähdimme ikään kuin alusta.

Työpajamme jakautuivat seitsemään aistiteemaiseen päivään:

1. kerta: *Pikkujoulut* eli virittäytyminen tilaan ja tutustuminen ihmisiin
2. kerta: *Meripäivä* eli visuaalisuus ja kuuloaisti
3. kerta: *Väritanssipäivä* eli näköaisti ja liike
4. kerta: *Konserttipäivä* eli ääni ja resonanssi
5. kerta: *Metsäpäivä* eli hajuaisti
6. kerta: *Karhupäivä* eli tuntoaisti ja kosketus
7. kerta: *Kiitos* eli loppujuhlat

Ensimmäisenä työpajapäivänä tuntui tärkeältä ottaa tila haltuun ja teimme sen järjestämällä *pikkujoulut*. Teimme tilasta jouluisen joulumusiikilla ja asetimme tarjolle glögiä ja pipareita. Hääräsimme itse tonttulakit päässä, koettaen pysyä mahdollisimman avoimina tilanteelle. Samalla pyrimme löytämään itsevarmuutta ottaa tila ja tilanne omaksemme. Tavoitteenamme oli tutustua asukkaisiin, jutella niitä näitä ja herätellä esimerkiksi jouluun liittyviä muistoja. Osa henkilökunnasta suhtautui ajatukseen aluksi hieman skeptisesti. Valitsemassamme tilassa ei normaalisti syöty tai juotu eikä järjestetty toimintaa. Myös kuuman glögin tarjoilu epäilytti. Kaikki sujui kuitenkin lopulta paremmin kuin osasimme odottaa. Henkilökunta lähti lopulta hienosti mukaan ja auttoi tuomalla asukkaita pikkujoulujuhliimme. Tunnelma oli rento ja välitön. Juhlissa oli heti jotain arjesta poikkeavaa ja myös monille asukkaille selvästi tunnistettavaa. Ilmassa oli juhlavuuden tuntua.

> *”Martti[2] kävi laittamassa deodoranttia ja vaihtoi paidan, ennen kuin tuli glögille. Hoitajia nauratti.”* (Oppimispäiväkirja 17.11.2015.)

Eräs asukkaista viihtyi kanssamme pitkään kuunnellen musiikkia, pyysi ottaa kädestä kiinni ja sanoi: *”Tämä on suurenmoista.”* Glögin tuoksu toi usealle mieleen jouluisia muistoja ja levisi pitkälle käytävään. Muistojen lisäksi opimme hoitajien avulla monesta asukkaasta jotain. Mitä hän oli tehnyt ammatikseen, missä asunut tai missä matkustellut. Ihmisestä piirtyi jo tuon päivän aikana selkeä persoona yksilöllisine piirteineen, historioineen ja muistoineen, ja mielikuva hoivakodissa asuvasta muistamattomasta vanhuksesta alkoi tuntua pienemmältä ja vähemmän merkitykselliseltä. Jossain vaiheessa koko käytävänurkkaus oli täynnä hoivakodin asukkaita ja pikkujoulujuhlamme oli levittäytynyt pitkälle käytävään. Päädyimme viettämään paikalla pidemmän aikaa kuin alun perin olimme suunnitelleet, sillä useammat ihmiset jäivät oleilemaan kanssamme tilaan. Emme halunneet keskeyttää hyvää tunnelmaa. Päivän jälkeen oli vahva tunne siitä, että

---

[2] Asukkaiden nimet on muutettu yksityisyyden suojan turvaamiseksi.

yhteinen virittyminen, tutustuminen ja tilan haltuun ottaminen olivat hyvin tarpeellisia ja loivat meille hyvän pohjan jatkaa. Se antoi meille osviittaa työskentelytavastamme, joka vallitsi lopulta koko kahden viikon rupeaman ajan. Tuntui selvästi siltä, että jonkinlainen ikkuna outoon tilallisuuteen oli avattu.

Meripäivänä tilassamme soi merellinen äänimaisema ja olimme tuoneet paikalle valkoista paperia ja vesivärejä. Ehdotuksemme oli, että tilaan voisi tulla maalaamaan merta (tai muuta haluamaansa) tai vain kuuntelemaan veden ääntä. Maalaamisesta innostui lopulta vain muutama asukas. Useat kokivat sen vaikeaksi tai sanoivat: ”en osaa”. Kynnys tarttua pensseliin ja luoda jotain valkoiselle paperille tuntui suurelta. Hetkellisesti mietin, oliko maalauksen ehdottaminen ollut virhe, toisiko se liikaa mieleen taideterapian tai aiheuttaisi kykenemättömyyden tunteita. Osa halusi kuitenkin katsella mielellään, kun me maalasimme ja lopulta päädyimme tekemään muutaman asukkaan kanssa yhteistä teosta. Asukas antoi minulle impulsseja maalaamiseen, ja minä toteutin ne paperille. Se saattoi olla jokin konkreettinen kuva, jos asukas sellaista toivoi tai vaan esimerkiksi paperin maalaamista mieluisalla värillä. Meren kohistessa hiljaa taustalla, kävimme sanatonta dialogia paperilla lisäten siihen aina jotain uutta. Pidin tuosta hiljaisesta keskittymisestä, joka tilanteesta syntyi. Hetkellisesti minusta tuntui, että upposimme johonkin tilaan, jossa kaikki olivat läsnä vain tässä hetkessä. Tilaan jääneillä ei ollut kiire mihinkään, eikä rauhattomuutta tai ahdistusta ilmennyt.

Äänimaisema toi osalle mieleen muistoja esimerkiksi meren äärellä kasvamisesta. Eräs asukas muisteli kalareissuja ja toinen merenrantaa ja sen tuoksua. Työpajan hiipuessa kohti loppua ja siirtyessä iltapäiväkahveihin, huomasimme, että yksi asukas oli hyvin uppoutunut taustalla soivaan äänimaisemaan eikä hän reagoinut kyselyihimme. Kuitenkin heti, kun suljimme äänimaiseman ja toimme arkisuuden takaisin tilaan, hän palasi takaisin omasta maailmastaan. Myöhemmin puhuimme, että äänimaisemat

(kuten meripäivässä läsnä ollut meren ääni lokkien kirkunoineen) voivat olla joillekin asukkaille hyvin voimakkaita ja vetäisevät helposti mukaansa. Äänimaisemat kuten muutkin vastaavat tavallisesta arjesta poikkeavat tilanteet voivat herättää erilaisia tunteita ja niillä voi olla erilaisia vaikutuksia. Vaikutuksia ei voi ennakoida eikä kielteisiäkään tunteita pidä säikähtää. Huomasin, että on tärkeää olla herkkänä tilanteelle ja tilan luomalle tunnelmalle.

Näköaistin ja liikkeen, eli *väritanssin* päivänä nostimme esille värit, sillä hoivakodin oma värimaailma oli yleisesti ottaen hyvin haalea. Halusimme tuoda tilaan voimakkaampia, kirkkaita värejä. Toimin itse päivässä värikkääseen mekkoon pukeutuneena tanssijana. Tilaa oli myös verhottu erilaisilla värikkäillä huiveilla. Antti soitti tilassa akustista kitaraa, luoden näin äänimaailmaa tilaan. Tarkoituksena oli, että minulta sai toivoa väritansseja: ”*minkä värisen tanssin haluaisit nähdä?*”. Tanssia ja liikettä sai myös vain seurata tai halutessaan osallistua maalaamalla tilaa värikkäiden huivien avulla. Jaoin kaikille asukkaille huivit, kun he asettuivat tilaan ja pidin myös itse huivia mukana liikkeessäni. Niin meillä kaikilla oli jotain yhteistä, kouriintuntuvaa.

Minulle oli tärkeää pitää tilanne mahdollisimman kaukana virallisesta esitystilanteesta pudottamalla tanssijan roolia ja ottamalla kontaktia ihmisiin. ”*Olet niin herkkä ja rauhallinen, mutta liikkeessä tosi itsevarma*”, Mari sanoi minulle päivän jälkeen. Tunnistan sen, että pystyn liikkeellä ja kehollisuudella luomaan jotain sellaista tilaa, johon en sanallisesti kykene. En halunnut, että päivä kulkee niin, että asukkaat vain katsovat, kun minä esiinnyn. Halusin, että vaikutumme toinen toisistamme. Kerroin välillä esimerkiksi omista lempiväreistäni. Kokeilin eri värejä ja pohdin ääneen, miltä eri värinen liike voisi näyttää ja kuulostaa. Vaikka teema oli absurdi, olivat asukkaat hyvin mukana tilanteessa. Jossain vaiheessa saatoin myös ”tanssittaa” halukkaita asukkaita joko huivin avulla tai ottamalla käsistä kiinni. Osa asukkaista lähti kanssani myös esimerkiksi ehdotukseen rytmistä, taputuksesta tai sormien ja

varpaiden tanssista. Tanssin ja liikkeen seuraaminen ja kokeminen osoittautui rauhoittavaksi monille asukkaille ja moni viettikin tilassa koko työpajapäivän ajan. Yksi asukkaista jopa nukahti hetkeksi, josta en taiteilijana ”loukkaantunut”, vaan pidän reaktiota tässä tapauksessa tervetulleena. Tanssini laajeni tilassa ja ulottui välillä käytävälle asti, jolloin ihmiset saattoivat nähdä minut liikkeessä kaukaa käytävän toisesta päästä saakka.

> ”*Jos saisin vodkapaukun, niin tanssisin itse paremmin!*” (Ohikulkevan asukkaan kommentti väritanssipäivänä).

Äänen ja resonanssin päivä muuttui paljon alkuperäisistä suunnitelmistamme. Alkuajatus oli hyvinkin taiteellinen: Mari olisi yksin tilassa flamencoasuun pukeutuneena tutkien äänen resonanssia tilassa ja laulaisi ehkä vain yhdelle asukkaalle kerrallaan. Lopputulos oli kuitenkin *konserttipäivä*, jossa Mari toimi laulajana ja Antti kitaristina. Tällä kertaa halusimme tarjota asukkaille jotakin ja kokeilla tilan muuttamista pelkän äänen avulla. Konserttipäivä oli näin ollen ainoa työpajan päivistä, jolloin yhteinen tekemisemme ei ollut keskiössä ja tilanteesta tuli ennemmin esiintyjän ja katsojan välinen. Olin kuitenkin itse vapaa olemaan läsnä asukkaiden kanssa ja seuraamaan heidän reaktioitaan. Musiikki tuntui resonoivan koko tilaan ja loi hetkeksi erittäin pysähtyneen ja keskittyneen tunnelman. Konserttimaisessa tilanteessa oli monelle asukkaalle jotain tuttua ja tunnistettavaa. Tuttuun lauluun saatettiin lähteä mukaan, jos ei laulamalla, niin ainakin tarttumalla rytmiin ja jokaisen laulun jälkeen annettiin aplodit. Moni hoitajista koki tilanteen liikuttavana ja oli päivän jälkeen erityisen hyvillään. Mari kertoi tilanteen olleen itselleen laulajana erityislaatuinen: olla täysin läsnä hetkessä sekä esiintyjänä että ihmisten kanssa.

Metsäpäivänä toimme metsän ja luonnon sisälle hoivakotiin. Havahduimme siihen, kuinka vähän asukkaat esimerkiksi pääsevät ulkoilemaan. Toimme mukanamme luonnosta kerättyjä asioita (ruohoa, sammalta, kaisloja, multaa, lehtiä) erilaisissa ”tuoksupurkeissa”. Tuoksut ovat kaikille tuttuja, ja hajuaisti

voi herättää erilaisia muistoja ja tunteita kuin esimerkiksi näköaisti. Toimme tilaan metsän ääniä sisältävän äänimaiseman ja sisustimme tilaa vihreällä värillä ja tuoksupurkeilla. Olimme ottaneet mukaan myös metsä- ja luontoaiheisia runoja esimerkiksi Aleksis Kiveltä ja Eino Leinolta. Aluksi mietin, riittääkö tämä ”sammalta purkissa” -teema kokonaiseksi työpajapäiväksi, mutta epäilykseni olivat turhia. Tuntui siltä, että olimme viimeistään tässä vaiheessa saavuttaneet jotain suurta. Olimme saaneet henkilökunnan ja asukkaiden luottamuksen. Vaikka osa asukkaista ei varmasti muistanut meitä tai edellisten päivien tapahtumia, tilassa vallitsi jokin yleinen tuntemus siitä, että kuulumme tuohon nurkkaukseen. Osa asukkaista käväisi nopeasti kääntymässä ”metsässämme”, kuuntelemassa linnunlaulua tai tuoksuttelemassa ja tunnustelemassa metsän hajuja. Osa jäi taas luoksemme pidemmäksi aikaa. Luimme runoja ja keskustelimme niistä, puhuimme metsään tai luontoon liittyvistä muistoista ja välillä saatoimme olla vain hiljaa. Havahduin tilanteen erityslaatuisuuteen, kun hoivakodin johtaja kävi ottamassa meistä valokuvan, haluten ikuistaa tilanteen. Aleksis Kiveä linnunlaulussa ja sammaleen tuoksussa, miten ylevää! Vaikka osa asukkaista ei enää kyennyt keskusteluun, aistin, että he nauttivat tilanteesta, maailmasta ja keskustelusta, joka poikkeaa täysin hoivakodin arjesta. Siitä, että he saavat selata runokirjoja, vaikka eivät niitä enää lukisikaan. Yksi asukas muisti yhtäkkiä ulkoa Kiven Metsämiehen laulun ja kertoi olleensa nuorena kuorolausuja. Itselleni se oli päivän hienoin hetki. Antin antaman kirjoitustehtävän pohjalta syntyi päivästä runo.

Sammaleen tuoksuinen vihreä muisto
sanat tulevat heti, hakevat yhteyttä
ja sen hetken muisto on tarkka

Kuuntelen rauhaa
jossain haukkuu koira
”Aika kryptistä” voisin sanoa tästä tilanteesta ja nauraa päälle
mutta en sano

Kuuntelen rauhaa
tämän hetken tasaisuutta, tasapäisyyttä, tasavertaisuutta, tasatahtisuutta
tasata vielä mielensäkin, niin kaikki olisi hyvin
(Oppimispäiväkirja 25.11.2015)

Tuntoaistin ja kosketuksen käyttöä pohdin koko työpajan ajan paljon. Yhteinen ajatuksemme oli, että halusimme tilaan pehmeän ja lempeän maailman. Lopulta päädyimme *karhupäivään*, eli erilaisiin pehmeisiin nallekarhuihin, sohvaan sekä minuun suuressa pehmeässä karhupuvussa. Ajatus karhupuvusta herätti aluksi huvittuneisuutta ja epäilyksiä työryhmämme kesken. Mietimme, olisiko se liian pelottava, naurettava tai loukkaava, toisiko se mieleen maskotin vai näyttäytyisikö se asukkaille vain täysin käsittämättömänä. Oli kuitenkin yllättävää, miten asukkaat lähtivät mukaan leikkiin karhun kanssa. Tilanteessa oli läsnä vahvasti jokin kolmas taso meidän ja heidän todellisuutensa lisäksi. Mukaan tuli vahvasti leikki ja huumori ja pääsimme kiinni jopa teatterillisiin elementteihin, rooleihin ja improvisaatioon. Karhu nauratti, aiheutti hellyyden tunteita ja välillä hieman pelottikin, jonka vuoksi muistutin aina välillä siitä, että minä se vain olen karhupuvun sisällä. Sitten leikki saattoi taas jatkua. Karhusta tuli lopulta päivän hitti myös hoitajien keskuudessa. Lopulta karhu saatteli asukkaita päiväkahville ja kävi jopa vierailulla huoneissa, joissa oli vuodepotilaita. Tärkeää oli karhun pehmeys ja lämpö, se, että saattoi istua ihmisten lähellä, silittää, nojata. Paula oli mukanamme päivässä ja oli vaikuttunut tavastamme olla asukkaiden kanssa. *”Aistivaa, kepeää, langanohutta olemista”* määritteli Paula päivän jälkeen.

Yleisökontaktikurssiin kuuluu, että viimeisenä työpajapäivänä opettajat ja muut kurssilaiset kutsutaan paikan päälle seuraamaan toimintaamme, joka antaa viitteitä menneistä työpajoista. Pidimme kaikille yhteisen *loppujuhlan*, jossa esillä olivat meripäivän maalaukset ja tuoksupurkit. Mari lauloi konserttipäivästä tuttuja lauluja, ja olin itse karhuna tanssimassa ja

tanssittamassa ihmisiä. Loppujuhla pidettiin väenpaljouden vuoksi hoivakodin päiväsalissa. Tila oli näin virallisempi ja poikkesi muista työpajoista. Tunnelma ja vastaanotto oli kuitenkin lämmintä, ja tilaisuus tuntui kauniilta kiitokselta hyvin menneestä työpajajaksosta.

”Tämä oli kiitos kaikesta. Ympyrän sulkeutuminen. Ensimmäisellä vierailulla istuin vähän pelokkaana ja hämmentyneenä tässä samassa päiväsalissa enkä tiennyt, mihin katsoa ja mitä puhua ja MITEN OLLA. Ja nyt, ihmiset tuntuivat niin tutuilta, tuntui luontevalta mennä istumaan viereen, silittää, hymyillä, jutella. Tuntui, että on saavuttanut jonkun yhteisen luottamuksen, sanattoman sopimuksen, muistikuvan jostain, että kaikki on hyvin, vaikka kaikki asukkaat eivät meitä taas tänään muistaisikaan.” (Päiväkirjamerkintä loppujuhlan jälkeen 27.11.2015.)

Sosiaalinen tila

Doreen Masseyn (2008) ajattelussa kaikki tila muodostuu sosiaalisista suhteista. Tilaa ja tilallisuutta ei synny ilman ihmisiä ja ihmisten välistä vuorovaikutusta. Näin ollen tilallisuutta muistisairaiden hoivakodissa ei voi ymmärtää yrittämättä hahmottaa kohtaamisen perustaa. Muistisairauteen sairastuneen ihmisen kohtaamiseen soveltuu erityisen hyvin filosofi Martin Buberin näkemys siitä, että *Sinä*, eli toinen ihminen, on meille aina arvoitus ja salaisuus (Hankamäki 2008, 51). Tätä pohdin varsinkin ensimmäisillä työpajakerroilla, epävarmana ja huolestuneenakin. Miten toimin, liikun, teenkö oikein? *Minä* ei Buberin mukaan ole koskaan itsenäinen, vaan aina suhteessa toiseen Sinään. Vain Minä–Sinä-yhteydessä toteutuu ihmisten välinen autenttinen kohtaaminen. (Hankamäki 2008, 54.) Sosiaalisen tilan vaikutus ja valta on siis suuri. Hoivakodin arjessa sosiaalisia tiloja tuntuu olevan monia. Hoitajilla on keskenään oma tilansa. Samoin hoitajien ja asukkaiden välinen sosiaalinen tila on värittynyt avustaja–avustettava -asetelmalla. Saapuessamme hoivakotiin ulkopuolelta toimme mukanamme hyvin erilaista sosiaalisuutta.

Kun Turner on tutkinut afrikkalaisten heimojen initaatioriittejä, hän on tullut johtopäätökseen, että liminaalisilla olennoilla ei ole statusta, ominaisuutta eikä mitään arvoasemaa tai roolia ilmaisevia tunnusmerkkejä. Initaatioriiteissä kokelaat voidaan esimerkiksi naamioida hirviöiksi tai riisua kaikista vaatteista. Turner näkee, että näin ihmisistä karsitaan kaikki mahdolliset ominaisuudet, jotta heistä voidaan muovata uudenlaisia tämän rituaalin kautta. Tässä tilanteessa ihmisillä yleensä on vahva toveruuden ja tasa-arvon tunne, koska arjen erilaiset arvot ja statukset ovat poissa. (Turner 2007, 106–109.) Olimme hoivakodissa eräänlaisia liminaalisia olentoja, sillä meillä ei ollut mitään erityistä arvoa tai statusta. Olimme toki teatterikorkeakoululaisia, opiskelijoita ja taiteilijoita, mutta sosiaalisen tilan luomisessa olimme hoivakodin arjen ulkopuolella ja näin ollen toimme mukanamme erilaista, tasa-arvoisuuteen pyrkivää tilaa.

Rutiinimme oli, että aina työpajapäivän alkaessa kävimme juttelemassa asukkaiden kanssa, kertomassa päivän tapahtumista ja hakemassa heitä mukaamme työpajatuokioon televisiohuoneesta, jossa he usein istuskelivat. Oli hauska huomata, että toisella viikolla ainakin osa asukkaista lähti mukaamme paljon helpommin kuin ensimmäisellä viikolla. Uskon, että olimme tulleet jo jollain tapaa tutuiksi, vaikka kaikki eivät meitä niin selkeästi muistaneetkaan. Vaikka naamani tai nimeni olisi asukkaalle taas seuraavana päivänä vieras, voisiko olla, että tavassa olla tai koskettaa on kuitenkin jotain tuttua? Erotuimme jollain tapaa hoivakodin normaalista sosiaalisesta tilasta, sillä asukkaat tuntuivat tunnistavan ettemme olleet hoitajia, mutta emme myöskään vierailevia omaisia. Saiko se, että tiesimme, miten olla tässä tilanteessa, asukkaan luottamaan ja tavallaan muistamaan kehon ja ruumiillisen olemisen kautta?

Tuosta fyysisestä matkasta päiväsalista nurkkaukseemme tuli tärkeä osa jokaista päivää. Siirryimme silloin aina yhden asukkaan kanssa kerrallaan tilasta toiseen. Outo nurkkauksemme ei myöskään kummastuttanut enää työpajaviikon edetessä ollenkaan niin paljon. Edelleenkään en voi tietää, mitä

asukkaiden mielissä tapahtuu. Kuitenkin he, jotka puhuivat ja antoivat jonkinlaista sanallista palautetta, olivat kaikki positiivisia. *”Täällä on niin avaraa”*, sanoi eräs nainen, kun hän kuunteli musiikkia tilassamme. Sama nainen esitti toiveen, että olisimme siellä aina.

Tunnistin syvästi, että työpajat hoivakodissa olivat ennen kaikkea vahvoja kohtaamisia. Buberin mukaan taide syntyy kohtaamisen tapahtumasta ja voi toimia kohtaamisen välineenä. Näin ollen taiteellisen tekemisen ja tutkimisen kautta syntyvä dialogi vastaa sitä liikettä, vuorottelua ja jännitettä, joka Buberin mukaan vallitsee persoonanmuodostuksessamme Minä–Sinä-yhteyden ja Minä–Se-objektivoituman välillä. Lisäksi Buber korosti Hankamäen mukaan taiteiden tehtävää aistitiedon ja käsitteellisen ymmärryksen sekä minän ja toisen ihmisen välisenä kohtaamispaikkana: ”Taide ei ole luonnollisen sen enempää kuin sielullisenkaan objektiivisuuden ilmentymää, vaan se on ihmisyyden olemuksen ja asioiden olemuksen välisen suhteen työtä ja kuvaa, välillisyyden tila, joka on tullut hahmoksi.” (Hankamäki 2008, 244.) Sosiaalisessa tilassamme taiteen läsnäolo toi meille siis tavallaan yhden hahmon lisää.

Päivi Känkänen ja Ulla Tiainen (2007) kirjoittavat taidelähtöisen työskentelyn ennakoimattomuudesta ja korostavat, että taiteella on uudenlaista tietämistä tuottava luonne. Yllättäen saattaa syntyä jotain, mitä ei tietoisesti ole tavoiteltu. Esimerkiksi rajat ja mahdollisuudet löytyvät lopulta itsestämme, vuorovaikutuksesta toisiin. Känkänen ja Tiainen kirjoittavatkin tarpeesta pohtia, kuinka voidaan luoda lisää tilaisuuksia ja rakenteellisia mahdollisuuksia yhteisille kokemuksille ja vuorovaikutukseen kutsuville agoroille yksilöllisten tilakokemusten lisäksi. (Känkänen & Tiainen 2007, 86.) Koen tämän suorastaan kutsuna lähteä sen kaltaiseen työskentelyyn, jota pyrimme oman työryhmämme kanssa toteuttamaan tässä hoivakotikokemuksessa. Kuinka sosiaalisen tilan muutos ja erilainen vuorovaikutus voi luoda jotain yllättävää? Ensimmäisen tutustumiskäynnin

jälkeen kirjoitin päiväkirjaani yllättävästä kohtaamisesta erään asukkaan kanssa:

”Leenalle tuli mieleen Eino Leinon runo Mirjamin kukka, Mari googlasi kännykästä ja sitten se muistettiin melkein kokonaan. Jotenkin tuollaisia pieniä hetkiä ei voi suunnitella etukäteen, on oltava läsnä. Se ei ole helppoa, luulin että olisi helpompaa. (…) Tuntuu, etten tiedä mitään ja sitten taas se on niin yksinkertaista. Ihminen ihmiselle, kohtaaminen, kohtaus kohtaamisesta, tässä minä kohtaan sinut, muistatko sinä että me on kohdattu? Jääkö kohtaamisesta jokin jälki, tosi vaikea sanoa. (…) Pääsisipä pinnallisesta pois. Ei niin, että olen tässä koska täytyy, koska MULLE tulee sitten hyvä olo. Miten on niin helppoa ja vaikeaa kohdata. Ei koskaan sama, ei voi opetella etukäteen. Kaiken takana on (nainen, haluaisin sanoa) siis ihminen. Menneisyys, historia.” (Päiväkirjamerkintä 30.9.2015.)

Tilallinen muutos

Jokainen työpajapäivämme oli erilainen sekä lähtökohdiltaan että tilallisesti, vaikka olimmekin fyysisesti samassa nurkkauksessa joka päivä. Kukin työpaja aiheutti monenlaisia tunteita ja reaktioita sekä meissä tekijöissä että osallistujissa. Tutkimuskysymyksessäni olen kuitenkin kiinnostunut tilallisesta muutoksesta sekä siitä, millaisin keinoin tilaa voidaan taidetoiminnan avulla muuttaa. Muutoksen voidaan nähdä jakautuvan tilan eri ulottuvuuksiin ja elementteihin: sosiaaliseen tilaan, fyysiseen tilaan, aistien aktivoimiseen sekä tilan ja ajan yhteyksiin.

1) Sosiaalisen tilan muutos

Suurimman sosiaalisen tilan muutoksen aiheutimme me itse. Tulimme hoivakodin normaalin sosiaalisen tilan ulkopuolelta. Emme olleet työntekijöitä, hoitajia tai omaisia. Emme puhuneet muistisairaudesta emmekä tulleet hoitamaan tai kuntouttamaan. Kaikki se, mitä toimme omasta maailmastamme hoivakotiin muutti vuorovaikutustamme. Se, että istuimme

tilassa, jossa kukaan harvemmin istui, luimme runoja ja keskustelimme niistä, loi uudenlaista sosiaalista tilaa ja vuorovaikutusta. Ainakin sen hetken ajan olisimme voineet olla vaikkapa kahvilassa tai kirjallisuuspiirissä ja hoivakoti hälveni taustalta. Jo se, mistä keskustellaan ja miten puhutaan, muuttaa tilaa huomattavasti. Koin keveyden ja huumorin läsnäolon vuorovaikutuksessamme erittäin tärkeänä osana sosiaalista tilaamme. Myöskään kosketuksen ja kehollisuuden läsnäoloa ei voi aliarvioida. Työpajojen aikana alkoi epävarmuuden ja tunnustelun jälkeen löytyä keino, kuinka olla kenenkin kanssa. Työpaja työpajalta kasvoi ymmärrys, mikä merkitys kosketuksella ja silmiin katsomisella on, miten koskettaa ja kuinka kosketuksella ja kehollisuudella kommunikoidaan. Tilallinen muutos voi perustua myös sopimuksellisuuteen. Yhdessä sopimalla voidaan rakentaa ja purkaa näkymättömiä rajoja tai muureja. Karhun ollessa tilassa teimme joidenkin asukkaiden kanssa ikään kuin sanattoman sopimuksen yhteisestä leikistä ja leikin kautta syntyvästä uudesta tilasta.

Jonkin ei-inhimillisen läsnäolo ja esittäminen, etenkin kokovartalonaamiota käyttäen muuttaa totuttua tilallisuutta tai tapaa kommunikoida. Se toi kokemukseni mukaan tilaan rentoutuneempaa kehollisuutta sekä kosketusta. Ennen karhupäivää oli hoivakodissa vierailulla myös oikea koira, ja tavassa miten moni asukas suhtautui eläimeen, oli jotain hoivakodin tilallisuudesta poikkeavaa. Eläin toi hoivakotiin kotoisuuden ja ns. normaaliuden tunteen. Eläin voi olla muistisairaalle myös helpompi kohdattava kuin ihminen, jolloin ihmistenvälisen käyttäytymiskoodiston voi unohtaa. Eläimen läsnäolo voi synnyttää tilaan uuden tason ja todellisuuden. Monella muistisairaalla voi olla esimerkiksi tärkeä pehmoeläin, joka voi olla heille hyvinkin elävä.

2) Fyysisen tilan muutos

Työpajapaikkamme oli joka päivä sama, mutta silti aina eri näköinen. Rutiininomaisesti muutimme fyysisen tilan joka päivä uudeksi ja päivän jälkeen purimme taas normaaliin olomuotoon. Fyysisen tilan muutos ei tarvinnut suurta lavastusta tai rekvisiittaa. Jo jokainen tilassa oleva ihminen

muuttaa kokemusta paikasta. Pienet fyysiset muutokset liittyivät tilassa oleviin huonekaluihin ja niiden järjestäytymiseen, siihen, miten tilassa kulloinkin oltiin: pöydän ääressä istuen ja tilassa toimien, kasvot kohti tilaa ja tilan tapahtumia seuraten, tilan reunoilla istuen, kaikki yhdessä tai kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa. Mahdollisuuksia järjestäytymiselle on monia. Fyysinen tila muuttui myös normaalista tilasta poikkeavilla väreillä ja materiaaleilla. Kehon poikkeava käyttäytyminen tilassa taas muutti tilaa liikkeen kautta, esimerkkinä pysähtyneessä ja rauhallisessa tilassa nopeasti ja voimakkaasti liikkuva tanssija. Kehollisuuden ja liikkeen kautta tilaa pystyttiin eri tavalla maalaamaan näkyviin. Fyysinen tila muuttui myös maalauksilla, jolloin oli mahdollisuus muuttaa tilaa omalla kädenjäljellään. Lisäksi joka päivä tilan ohi kulkevat ihmiset tulivat osaksi tilan fyysistä muutosta ja sen jatkuvaa elämistä. Samalla tila vaikutti ohikulkeviin ihmisiin olemalla jokaisella ohituksella jotain uutta.

3) Aistit

Toimme tilaan heti ensimmäisenä päivänä glögin tuoksun, joka levisi tilastamme pitkin käytäviä ja toimi myös eräänlaisena kutsuna uuteen tilaan. Metsäpäivän tuoksupurkit toivat paikkaan metsän, luonnon ja ulkomaailman. Purkkia tuoksuttavan asukkaan tilakokemukseen saattoi näin aueta uusi, kerroksellinen, elettyihin muistoihin pohjautuva ulottuvuus.

Toimme työpajoissamme tilaan myös erityyppistä ääntä. Meillä oli kaiuttimista tulevaa joulumusiikkia, luontoon liittyviä äänimaisemia, elävänä soitettua kitaramusiikkia sekä laulua. Ääni resonoi tilassa vahvasti ja muutti tilassa liikkuessaan tilan tuntua. Varsinkin elävänä soiva musiikki tai laulu tuntuivat avartavan tilaa ja kantautuvan myös tilan ulkopuolelle. Laulu vaikutti lävistävän koko tilan ja pysäyttävän asukkaat kuuntelemaan ja aistimaan. Laululla oli myös kaikkein suurin voima tunteiden herättäjänä jopa niissä asukkaissa, joihin oli muilla tavoin vaikeampi saada kontaktia.

4) Aika

Aika ja tila ovat Masseyn tila-ajattelussa kietoutuneet yhteen. Muistisairaiden hoivakodissa ajan merkityksestä tilallisuuteen tuli entistä kirkkaampaa. Massey (2008, 18–19) puhuu tila-aika-tiivistymästä ja kysyy, ”onko niin, että kaikki hyötyvät ja kärsivät siitä samalla tavalla?” Tila-aika-tiivistymä voidaan käsittää tilan ja ajan jatkuvana lähenemisenä, jota esimerkiksi internet tai lentomatkustaminen mahdollistaa. Toisilla on enemmän mahdollisuuksia liikkua tila-aika-tiivistymän ”siivillä” ja se tekee esimerkiksi meistä ja hoivakodin asukkaista väistämättä epätasa-arvoisia. Hoivakodissa asuvien muistisairaiden vapaus liikkumiseen on hyvin rajoitettu ja heidän käsityksensä ajasta voi erota radikaalista omastani. Jäin pohtimaan aikaa ensimmäisen tutustumiskerran jälkeen ja kirjoitin päiväkirjaani seuraavaa: *”Ajalla ei tunnu olevan merkitystä vai onko. Mitä tuolla ajalle tapahtuu? (…) Aika. Kun ei ole muuta kuin aikaa. Kun ei muista, jos ei muista, mitä tarkoittaa eilinen. Kauanko tämä hetki on kestänyt? Onko ajalla mitään merkitystä? Tuntuuko se kauhealta, että on vain tämä yksi pitkä hetki eikä mistään saa kiinni? Voisiko saada kiinni? Tuosta muistosta, laulusta, kosketuksesta, katseesta. Vaikka sitä ei kohta enää muista, on sillä pakko olla merkitystä.”* (Oppimispäiväkirja 30.9.2015.)

Loimme työpajoilla aina uuden, tärkeän ja merkityksellisen *nyt-hetken*. Tanssitaiteilija Kirsi Heimonen, joka on työskennellyt muistisairaiden kanssa kirjoittaa, että hoitokodin asukkaissa paljastui toinen todellisuus. Vaikka sanat ja muisti olivat heikentyneet, oli nyt-hetki kirkastunut. *”On vain tämä hetki ja hetkessä kaikki voi olla toisin.”* (Heimonen 2012, 4). Havaitsin, että asukkailla saattoi monesti olla useita todellisuuksia ja aikoja päällekkäin ja ajassa saatettiin liikkua nopeastikin edestakaisin. Asukkaat eivät myöskään läheskään aina eläneet samassa ajassa. Tätä voisi verrata kansainvälisen hotellin vastaanoton seinällä oleviin kelloihin, joista jokainen kertoo, että eri puolilla maapalloa eletään eri nyt-hetkeä. Hetkellinen yhteyden löytyminen tilassa ja juuri käsillä olevan hetken kirkkaus tuntui näin ollen erikoislaatuiselta. Pedagogilta se vaatii täydellistä läsnäoloa ja herkkyyttä,

valmiutta suhtautua epäloogisiltakin tuntuviin muutoksiin. Nyt-hetkessä on jatkuvasti läsnä sen katoavaisuus. Jos tarraudut siihen liian lujaa, se on jo poissa. Voin vain kuvitella jotain samaa olevan myös muistin katoamisessa. Kun ei ole muuta kuin tämä tässä nyt. Siinä on myös jotain aitoa ja rehellistä, sillä jonkinlainen suodatin loistaa poissaolollaan.

Hoivakodin asukkaat, yhteiseen työhön ja tilaisuuteen osallistujat eivät ehkä muista, eivät osaa sanallistaa kokemustaan, eikä vaikutusta voida mitenkään mitata. Mutta ulospäin nähtävä muutos, joka itselleni tuntui suurimmalta, oli se hetkellinen rauha, joka välillä joihinkin asukkaisiin syntyi. Jotakin rauhoittui asukkaan olemuksessa tai kehossa. Esimerkiksi ihminen, joka muuten vaelsi jatkuvasti levottomana pitkin käytäviä, istui kanssamme tilassa lähes koko työpajan ajan. Vaikka selkeää muistikuvaa ei olisi, jää kehoon kuitenkin jonkinlainen jälki, edes hetkeksi. Myös pienet kirkkauden hetket, kontaktin saaminen ja keskustelut, silmiin katsominen, hymy tai nauru tuntuivat erityisen merkityksellisiltä. Muistisairauteen kuuluu usein ahdistuneisuutta, levottomuutta ja pelkoa, ja jos joku näistä tunteista hälveni edes pieneksi hetkeksi, on se suuri voitto.

Tilallista muutosta pohtiessani, mietin myös oman kokemukseni muuttumista. Alun vieras ja hämmentävä tila, jossa en osannut toimia, muuttui jollain tapaa omaksi. Maantieteen professori Pauli Tapani Karjalainen (2004) käyttää *eletyn paikan* käsitettä, ja näkee paikkasuhteemme ruumiillisesti ja kaikin aistein koettuina tunnetiloina. Hänen mukaansa me elämme paikkaa liittämällä siihen jatkuvasti aistikokemuksia ja merkityksiä. (Karjalainen 2004, 60.) Itselleni kokemus hoivakodista tilana muuttui dialogisten kohtaamisten kautta, ja sekä keholliset että tajunnalliset muistoni ja eletty elämäni hoivakodissa muuttivat tilallista kokemustani radikaalisti. On kiinnostavaa pohtia, miten eletyn paikan kokemus vaikuttaa muistisairaisiin ja voiko tilalähtöisellä taidetoiminnalla syventää muistisairaan ihmisen kokemusta tilasta elettynä, muistoihin ja merkityksiin kiinnittyvänä paikkana.

TALVIUNI – ESITYS, JOKA SYNTYI VÄLITILASTA

Työpajojen yksi selkeä tavoite oli, että niistä saatujen kokemusten pohjalta syntyy lopulta esitys. Koska tiesimme sen alusta alkaen, olimme aistit auki teemoille ja tunteille, ja reflektoimme paljon työpajapäivien tapahtumia. Itselleni työpajat olivat selkeästi erillinen osa itsenäisine tavoitteineen, enkä miettinyt tulevaa esitystä niiden aikana. Ajatukset ja teemat jäivät kuitenkin mieleen pyörimään ja etenkin kirjoittamisella oli suuri rooli esitysprosessin alkuun laittamisessa. Rutiinimme oli myös pitää pieni purku jokaisen työpajakerran jälkeen, jolloin pystyimme heti keskustelemaan päällimmäisistä tuntemuksista.

Esityksen syntyprosessi

Kirjoitimme työpajojen aikana paljon hyvin erityyppisiä tekstejä ja se oli hyvä lähtökohta luovalle prosessille. Sekä Antti että Paula antoivat kirjoittajan näkökulmasta erilaisia otsikoita ja lähestymistapoja kirjoittamiseen, ja työskentelymenetelmämme oli kirjoittaa yksi teksti jokaisen työpajapäivän jälkeen. Se saattoi olla esimerkiksi runo, kymmenen sanaa, pieni fiktiivinen tarina tai monologi. Paula kannusti kirjoittamaan heti työpajapäivien jälkeen niin, että kellossa on aikaa 30 minuuttia. Sinä aikana tulee kirjoittaa yhtäjaksoisesti nostamatta kynää paperista tai sormia näppäimistöltä. Tein itse näin lähes joka työpajapäivän jälkeen ja koin sen mielekkääksi. Se oli pään tyhjennystä ja päällimmäisten tuntojen purkua, eräänlaista välitilassa olemista. Halusin kirjoittaa tilassa, joka ei olisi enää hoivakodin maailmaa, mutta ei myöskään minulle tavanomaista. Koin tärkeäksi kirjoittaa turhia miettimättä ja sensuroimatta, jolloin teksteistä näin jälkikäteen tarkasteltuna löytyy jotain autenttista juuri siitä päivästä. Kirjoittaminen vailla tiettyä tulosvastuuta myös vapautti.

Työpajavaiheen jälkeen yhteisellä käsikirjoitusviikolla kävimme läpi työpajan aikana syntyneitä tekstejä ja ohjasimme toinen toisiamme niiden pohjalta

lattialla työskennellen. Se tuntui tärkeältä käsittelyprosessilta ja alkoi myös etäännyttää tulevaa taiteellista tuotosta kyseisestä hoivakodista. Olimme edelleen hyvin kiinni tuon tietyn hoivakodin maailmassa ja ihmisissä, mutta emme halunneet tehdä esitystä muistisairaudesta tai hoitokodista, vaan ennemminkin etsiä teemasta esiin jotain muuta. Näyttelijöiden ohjaaminen tekstin pohjalta oli myös itselleni uutta ja osoittautui alun epävarmuuden jälkeen hyvin hedelmälliseksi. Olin kirjoittanut erään työpajapäivän jälkeen monologin yhdelle hoivakodin asukkaalle ja sen tuominen näyttämölle erilaiseen tilaan ja kontekstiin avasi minulle myös tekstin tilallisuutta aivan uudella tavalla.

”Leenan monologi nurkassa oli jotenkin todella hyytävä. Kukaan ei kuule minua! Sähisevä! Toisen hahmon raivostuttava rauhallisuus ja katse... Samasta tekstistä löytyi myös yllättäen upeaa parisuhdedraamaa ja passiivis-aggressiivisuutta. Mihin se (hoivakodin nimi) sieltä hävisi?” (Oppimispäiväkirja 8.12.2015.)

Oli kiinnostavaa huomata, kuinka hoivakotimaailmaan sijoittuvasta tekstinpätkästä sai irti aivan uusia maailmoja ja tilanteita esimerkiksi henkilöitä, tapahtumapaikkoja tai tyylilajia muuttamalla. Tekstien luoman maailman mahdollisuudet alkoivat todella elää. Antti työskenteli dramaturgina itsenäisesti joulun yli ja annoimme hänelle taiteellisen vapauden joko käyttää tai olla käyttämättä jo olemassa olevaa tekstimateriaalia tai nousseita teemoja. Kun aloitimme harjoitukset tammikuussa 2016, oli valmis käsikirjoitus olemassa.

Harjoituskausi

Esityksen nimeksi tuli *Talviuni*. Se on noin puolituntinen esitys tytöstä, joka karkaa kotoaan vuorelle ajatuksenaan jäädä sinne, metsän keskelle, asumaan. Tyttö ei halua enää olla ihminen ja haluaa muuttua eläimeksi. Marraskuinen metsä on kuitenkin kylmä ja armoton ja vastoinkäymisten jälkeen tyttö

ajattelee kuolevansa. Hän kohtaa kuitenkin karhun, nukkuu tämän vieressä talviunta, näkee karhun kanssa yhteisiä outoja unia ja herää keväällä huomatakseen, että kaikki on muuttunut. Antti sävelsi esitykseen myös Pentti Saarikosken runojen pohjalta sävellettyjä lauluja, joka toi esitykseen musiikkiteatterillisen elementin.

Antti toimi esitysprosessissamme nimellisesti ohjaajana, mutta työskentelytapamme oli kuitenkin hyvin työryhmälähtöinen. Mari näyttelijäopiskelijana otti suurimman vastuun roolinsa rakentamisesta, Antti musiikista ja tekstinsä näyttämöllistämisestä ja minä liikkeellisestä osasta, koreografiasta ja esityksen fyysisyydestä. Alusta asti oli selkeää, että Mari näyttelee ja Antti kirjoittaa ja ohjaa, mutta oma roolini oli käsikirjoituksen valmistumiseen asti avoin. Olin ilmaissut haluni ja toiveeni esiintymisestä ja päädyin lopulta karhun rooliin. Rooli oli fyysisesti erityisen kiinnostava, koska se eli ihmisen ja eläimen välimaastossa. Myös naamion käyttö osana roolia muutti kehollisuutta, koska kun kasvoja ja ilmeitä ei näy, tulee liikkeestä ja fyysisestä olemuksesta entistä merkittävämpää.

Kokemus hoivakodista jäi meihin, tila jätti jälkensä. Ohjasin harjoitusprosessimme aluksi työryhmällemme kehollisia harjoitteita, joiden tarkoituksena oli erilaisten fyysisten olotilojen löytäminen. Toimivaksi koin ”maisemaharjoitteen”, jossa silmät kiinni kuvitellaan eteen jokin tietty maisema tai paikka ja aletaan tutkia sen herättämää kehollisuutta. Esitin kysymyksiä, kuten *”Miten tässä maisemassa tekee mieli olla? Miten kehoni reagoi tähän maisemaan? Millaista liikkumista se herättää ja ehdottaa? Voiko sitä vastaan tehdä? ”*. Maisemiksi olin valikoinut näytelmätekstissä olevia paikkoja ja tunnelmia. Koen, että kehon kautta fyysistyvät maisemat tulivat myös lopullisessa esityksessämme merkittäviksi. Etenkin, kun käytössämme ei ollut esimerkiksi lavasteita tai valoja oli kehollisuuden rooli erilaisten tilojen luomisessa suuri. Omaa koreografiaani en halunnut lyödä täysin lukkoon, sillä tiesin, että eri tilat tulevat vaikuttamaan liikkumiseeni eri tavoin.

Esityksemme sisään oli kuin huomaamatta kirjoitettu monenlaisia välitiloja. Erilasten psyykkisten ja fyysisten tilojen rajankäyntiä oli ihmisen ja karhun, todellisuuden ja unen sekä talven ja kevään välillä. Keskeiset käännekohdat tapahtuivat tilojen siirtymäpinnoilla. Päähenkilö ei ollut enää ihminen, muttei myöskään sama kuin eläimenä näyttäytyvä karhu. Merkittävin seikkailu käytiin jossain unen ja todellisuuden välissä, unessa olevassa unessa. Minulle koko esitys oli lopulta yksi suuri välitila. Todellisuuden, kuvitelman ja unen välinen maa, ihmisyyden ja eläimellisyyden kohtaaminen.

Ensi-ilta muistisairaiden hoivakodissa

Päivää ennen ensi-iltaa Ilta-Sanomissa oli iso lööppi: *”Vanhus katosi metsään ja löytyi kuolleena – muistisairaiden katoamiset yleistyneet”*. Se pysäytti ja toi jälleen yhden tason esitykseemme lisää. Alkoi tuntua siltä, että esitys, jota olimme harjoituskaudella etäännyttäneet täysin hoivakotimaailmasta, palasi sinne rytisten.

Talviuni sai ensi-iltansa tutussa hoivakodissa 1.3.2016. Menimme paikalle hyvissä ajoin ennen esitystä, jotta pääsisimme taas solahtamaan sisään tilaan ja tapaamaan asukkaita. Pitkän tauon jälkeen se tuntui aluksi jälleen hieman hankalalta. Oli edelleen yhtä raastavaa, että meille tutut ihmiset pitivät meitä taas täysin vieraina. Arjesta poikkeava toiminta toi kuitenkin taas uudenlaisen latauksen tilaan. Muokkasimme tilaa uudeksi. Raivasimme itsellemme pinta-alaa, rakensimme ruokasaliin näyttämön ja katsomon. Asukkaiden lisäksi yleisöön saapui myös muita yleisökontaktikurssin opiskelijoita, ohjaavia opettajia sekä hoivakodin henkilökuntaa. Tunnelma oli siis tiivis. Olimme etukäteen varautuneet kaikenlaiseen normaalista esitystilanteesta poikkeavaan. Keskustelimme viimeisissä harjoituksissa, että jotkut saattavat lähteä kesken pois, vaellella esityksen aikana, ehkä kommentoida tai huudella jotain. Esityksen alkaessa tilan valtasi kuitenkin ihmeellisen keskittynyt ja rauhallinen ilmapiiri.

Levottomuus oli suurimmaksi osaksi poissa eikä kukaan vaeltanut kesken esityksen. Musiikki, liike ja karhu tuntuivat elementteinä aiheuttavan myös muuten ei-kontaktissa olevien hetkellisen fokusoitumisen, kiinnostumisen ja katseen keskittymisen meneillään olevaan toimintaan. Ihmiset, jotka eivät muuten hoivakodin normaalissa arkipäivässä näyttäneet ottavan kontaktia toisiinsa tai juttelevan keskenään, kommentoivat nyt esitystä toisilleen kuin kokeneet kulttuurin harrastajat. Esiintyjänä tunsin olevani vahvasti kontaktissa yleisöön. Olin heidän kanssaan ja puhuin heille. Ensi-iltamme sai myös yllättävän loppukohtauksen, kun Marin viimeisen loppumonologin aikana eräs asukkaista sai impulssin nousta tuolistaan ylös. Mari otti häntä kädestä kiinni ja puhui hänelle suoraan. Kyseessä on asukas, joka puhuu paljon, mutta hänen puheestaan tai sen sisällöstä on enää vaikea saada selvää. Loppumonologissa hänestä tuli kuitenkin tärkeä osa esitystä, juurikin se liminaalinen hahmo, joka ei näyttäytynyt enää pelkästään hoivakodin asukkaana, mutta ei myöskään roolihenkilönä. Esityksemme loppuu kohtaukseen, jossa Mari sulkee silmänsä Antin soittaessa melodiaa kitaralla. Tämän aikana lavalle tullut asukas osoitti jokaista ikkunalaudalla olevaa kukkaa kommentoiden ”Tämä on kaunis. Tämä on kaunis.” Esityksemme sai näin hienomman lopun kuin olimme osanneet ajatellakaan.

Talviunen ja hoivakodin maailmojen välille syntyi lopulta yllättävänkin voimakkaita yhtymäkohtia. Mikä tekee ihmisen ja miksi ihminen on joskus niin vaikea olla? Mitä tapahtuu, kun ihminen muuttuu joksikin toiseksi tai haluaa olla jokin muu kuin mitä on? Metamorfoosi. Muistisairaudessa tuttua on, että läheinen ihminen muuttuu niin, että omaisten on enää vaikea tunnistaa. Karhu ilmeni teoksessa myös eräänlaisena kuoleman symbolina ja mietin esityksen jälkeen paljon elämää ja kuolemaa, aikaa ja ajattomuutta. Mikä on totta ja mikä kuvitelmaa?

Myös esityksellä oli työpajojen tapaan suuri voima muuttaa totuttua tilallisuutta. Mennessämme hoivakotiin esiintymään, toimme mukanamme

taas toisenlaista sosiaalista tilaa. Muutimme tilaa myös fyysisesti rakentamalla itsellemme katsomon ja esiintymistilan. Hienoimmalta minusta tuntui se, että ilman lavasteita tai valoja saatoimme luoda tilaan hetkeksi toisen maailman. Tarina, kehollisuus ja musiikki piirsivät tilaan metsän, vuoren tai joen. En voi toki koskaan tarkasti tietää, miten kukin katsoja sen näki tai koki, mutta voin olettaa, että *Talviunen* maailma tarjosi esityksen kokijoille mahdollisuuksia kuvitella tuttu ruokasali edes hetkellisesti toiseksi. Laitoksissa esiintymisen kannalta eletyn paikan käsite tuntuu merkittävältä. Voiko eletyn paikan tuntu muuttua tilassa olleen esityksen myötä, jääkö esityksestä tilaan jokin jälki?

TILALLISUUS RAKENTEIDEN VÄLISSÄ

”Kuka minä olen ja mikä oikeastaan on mun asema ja oikeus tehdä sitä, mitä teen?” (Oppimispäiväkirja 7.11.2015.)

Laitoksen asukkaat ovat aina *toisia, ei-tiedettyjä*. Antropologi Mary Douglas (2000) toteaa, että ne, jotka toimivat rakenteessa selkeiden ohjeiden mukaan, pitävät hallussaan tietoisesti hallittavia voimia. Vähemmän selkeissä rooleissa olevilla ihmisillä taas oletetaan olevan tiedostamattomia, hallitsemattomia voimia ja he uhkaavat niitä, jotka toimivat selkeissä asemissa. (Douglas 2000, 163.) Turner toteaa ja kirjoittaa samansuuntaisesti, että liminaaliset tilanteet ja roolit vaikuttavat vaarallisilta, jopa anarkistisilta, niiden näkökulmasta, joille rakenteen ylläpitäminen on tärkeää. Turner viittaa myös Mary Douglasiin, joka on esittänyt, että kaikkea sellaista pidetään yhteiskunnassa vaarallisena, mitä emme voi selkeästi ja perinteisesti luokitella. (Turner 2007, 123–124.) Douglas toteaa, kuinka epäjärjestys symboloi sekä vaaraa että voimaa. Epäjärjestys tuhoaa valmiita kaavoja, mutta siinä piilee myös voima, sillä epäjärjestys tarjoaa rajattomia mahdollisuuksia kaavojen uudelleen järjestäytymiselle. (Douglas 2000, 156.)

Se, että voin ylipäänsä pohtia tilallisuutta ja välitiloja, vaatii rakenteita. Jotain, jossa ja jonka välissä olla. Ilman niitä leijuisimme vailla kiinnittymispintaa tai kontrastia kuin astronautit avaruudessa. Rakenteet toimivat näin ollen välitilojen mahdollistajina ja se, mikä syntyy rakenteiden välisestä epäjärjestyksestä, on liminaalia. Sijoitun työssäni konkreettisesti monenlaisten rakenteiden, hoivan ja taiteen, hoivakodin ja Teatterikorkeakoulun väliin. Tekijänä huomaan toimivani jossain pedagogin, taiteilijan ja hoitajan välissä. Myös hoivakodissa asuva muistisairas on kodin ja laitoksen, itsenäisen elämisen ja lukittujen ovien sekä ajan ja ajattomuuden välissä.

Muistisairas osana rakenteita

Hoivakodissa asuva muistisairas vanhus joutuu väistämättä osaksi rakenteita. Hoivakoti on paikka kodin ja laitoksen tai sairaalan välimaastossa. Voi olla luontaista niputtaa erilaiset hoitolaitokset ja siellä elävät ihmiset yhdenlaiseksi, ymmärrettäviksi ja hallittaviksi. Filosofi Emmanuel Levinas on Tuohimaan (2001, 36) mukaan kritisoinut Minän tiedollista tapaa tehdä maailma omaksi, jolloin Minä alkaa kielellisen ja käsitteellisen tiedon avulla omaksua, omistaa ja muuntaa maailmaa mielessään oleviksi merkityksiksi. Se tuntuu olevan ihmisille luontaista. Ihminen, myös hoivakodissa asuva ja tiettyä sairautta sairastava, on meille kuitenkin aina absoluuttisesti toinen, vieras ja tietokykymme tuolla puolen. Emme siis koskaan voi sisällyttää toista ihmistä teoreettiseen järjestelmään. Persoonaa ei voida koskaan piilottaa yleiskäsitteiden alle. (Hankamäki 2008, 96.)

Doreen Massey on huolissaan tilan epäpolitisoitumisesta ja tilan politiikan kysymykset liittyvät myös hoivakodin kaltaisiin paikkoihin ja rakenteisiin. Kuten Masseyn näkemyksessä, myös muistisairaiden hoivakodin tilallisuudesta puhuttaessa on kyse muustakin, kuin tilan teknisestä määrittelystä. Tilan käsitteellistäminen koskee yhtä keskeisintä tapaamme kokea ja käsitteellistää maailmaa. (Massey 2008, 35.) Onko esimerkiksi suljettu laitos staattinen ja passivoiva, valtaan ja hallintaan luottava vai voiko se kannustaa, aktivoida tai luoda uutta toimintaa? Näen, että taiteella ja taidepedagogiikalla on paljon mahdollisuuksia tilan poliittiseen tarkasteluun.

Buberin filosofian ydinajatus liittyen toiseen ihmiseen on se, että toinen ihminen ei ole koskaan yleistettävissä, määriteltävissä eikä hallittavissa tieteellisin tai poliittisin keinoin (Hankamäki 2008, 59). Kun aloin jollain tasolla ymmärtää Buberin ajattelua, helpottui myös huoleni muistisairaiden ihmisten kohtaamisessa. Muistisairauteen sairastunut ihminen ei ole vain muistisairas, vaan hän on mies tai nainen (tai joku kolmas). Työpajajakson edetessä kanssamme ei ollut enää muistisairaita vanhuksia, vaan esimerkiksi

entisiä toimittajia, vuorikiipeilijöitä, urheilijoita, yrityksen johtajia ja käsityöläisiä. Mitä enemmän ihmisistä opimme, sitä merkityksettömämmältä sairaus alkoi vaikuttaa. Muistisairaus on vain yksi ominaisuus muiden joukossa, vaikkakin se voi vaikuttaa ihmisen elämään monella tavalla ja muovata elämää ja ihmissuhteita syvästi. Sairaus ei saa olla leima, stigma, jolla ihmisen koko olemus ja ihmisyys typistetään yhteen formaattiin. Ihminen säilyy tuntevana, kokevana ja herkkänä olentona.

Buber jatkaa, että toisen tunnistaminen Sinäksi sisältää oivalluksen, että myös Sinä on itselleen Minä. Näin kohtaavat ihmiset ovat aina samanlaisessa asemassa suhteessa toisiinsa, mikä puhuu tasavertaisuuden puolesta. (Hankamäki 2008, 63–64.) Paula sanoi työskentelyämme seuratessa, että asenteemme oli hyvin huomioonottava ja oli kiitollinen siitä, että asukkaille puhutaan kuin ihmisille. Älyllisyyden ja huumorin läsnäolo oli vahvasti läsnä jokaisessa työpajapäivässä. Itse koen ihminen-ihmiselle-kontaktin väistämättömäksi, kun ollaan tekemisissä taiteen kanssa. Taidetta ei minulle synny ilman vuorovaikutusta ja kohtaamista.

Taiteen ja hoivan välinen tila

Pohdin työpajakokemuksen jälkeen paljon omaa rooliani ja sijoittumistani taiteen ja hoivan välisessä tilassa. Keskustelu taiteen ja hoivan välisistä käsitteistä kaipaa selkeyttämistä, varsinkin kun sekä kulttuuri että hyvinvointi ovat jo itsessään hyvin laajoja ja moniulotteisia käsitteitä. Taiteelle ja kulttuurille ladataan monia hyvinvointivaikutuksia onnesta terveyteen ja pitkään ikään. Nummelin (2011) viittaa professori Antti Karistoon, jonka mukaan taiteen ja kulttuurin sosiaalisia vaikutuksia voidaan nimittää ”näkymättömäksi sosiaalipolitiikaksi”, niin merkittäviä vaikutukset hänen mielestään ovat.

Taidetta ja hyvinvointia yhdistävässä keskustelussa on tarkentamisen varaa myös Jussi Lehtosen mielestä. Lehtonen on vienyt teatteria erilaisiin hoitolaitoksiin ja vankiloihin jo lähes kymmenen vuoden ajan ja käsittelee

väitöskirjassaan (Elämäntunto – Näyttelijä kohtaa hoitolaitosyleisön) näyttelijän yleisökontaktia. Lehtonen toimii myös Kansallisteatterin Kiertuenäyttämön taiteellisena suunnittelijana ja Teatterikorkeakoulun yleisökontaktikurssin opettajana. Lehtosen mukaan hoiva-, hoito- ja hyvinvointitaiteen käsitteet ovat hankalia. Hän kysyykin ironisesti, kuinka moni taitelija voi antaa työskentelynsä tuloksista hoitotakuun. Taide on ”lääkkeenä” ennalta arvaamaton ja voi vaikuttaa eri ihmisiin hyvin monin eri tavoin. (Lehtonen 2015, 23.) Tässäkin mielessä tarvitaan näkemykseni mukaan taiteentekijöiden ja hoiva-alan välistä vuoropuhelua, jossa voidaan tarkentaa oman toiminnan tavoitteita ja logiikkaa. Tarpeen on myös selventää erilaisia oletuksia ja näkemyksiä taiteen hyvinvointia edistävästä voimasta. Taiteen ja hoivan välille muodostuva tila on mielestäni erityisen kiinnostava tutkimuskohde ja sisältää monenlaisia mahdollisuuksia.

Hoivan ja kulttuurin yhteistyöstä kertovia esimerkkejä ja kokemuksia löytyy paljon. Nämä esimerkit herättävät monia kysymyksiä muun muassa siitä, mikä on tila mikä taiteelle hoivan kentällä annetaan, mikä on tila minkä taide ottaa ja minkälaista tilaa taide voi luoda. Näyttelijä Niina Nurminen (2007) on tuonut toisen maailman sairaalaan tai hoivakotiin lukemalla asukkaille tarinoita. Tila, jota määrittävät ja tahdittavat sairaalan arkirutiinit, muuttuu hetkellisesti läheisyyttä, tasa-arvoa ja ihmisyyttä tunnustavaksi paikaksi. Tarinoiden kautta pääsee hetkeksi pois, matkustamaan muualle. (Nurminen, 2007, 71–74.) Pauline von Bonsdorf (2007) puolestaan kysyy, pitääkö hoitolaitoksessa olevan taiteen olla ”kilttiä ja pehmeää?”. Hän kirjoittaa *hiljaisesta estetiikasta*, jolla hän tarkoittaa modernin taidemaailman marginalisoimaa esteettistä tasoa. Vaikka von Bonsdorf puhuu ensisijaisesti kuvataiteen positiosta, voi kysymyksen taiteen ja kauneuden välisestä erosta siirtää myös muihin taiteenlajeihin. Von Bonsdofin mukaan modernin taidemaailman ajatusrakenteet suuntaavat yhä ajatuksiamme taiteesta ja esteettisistä arvoista, josta seuraa miellyttävyyden ja mukavuuden väheksyntä. (von Bonsdorf 2007, 75.)

Itse ajattelen Jussi Lehtosen tavoin taiteesta ennalta-arvaamattomana ”lääkkeenä”. Hoivan tai sosiaalityön tilassa toimiva taide voi mielestäni yhtälailla olla rajua, rumaa, kaunista tai pehmeää. On muistettava, että vaikka tunnelma esimerkiksi laitoksessa tai hoitokodissa voi tuntua yhtenäiseltä, se koostuu monista tekijöistä. Von Bonsdorf kirjoittaa, että taiteen kokija ja hänen tilanteensa vaikuttavat paljon siihen, mitkä osatekijät tulevat hallitseviksi. Ympäristöjä ja yhteisöjä tulisi ajatella moninaisina ja monikollisesti sen sijaan, että oletamme niiden olevan yhtenäisiä. (von Bonsdorf 2007, 77–78.)

Kirsi Heimonen (2012) kirjoittaa raportissaan kynnyksellä olemisesta. Heimonen toimi tanssitaiteilijana muistisairaiden hoitokodissa osana hanketta, joka tutkii taiteen mahdollisuutta hoitokodin arjessa. Hän toimi taidetoiminnan rinnalla samalla myös tutkijana, sillä kokemuksellisuuteen perustuvaa tutkimustietoa taiteen mahdollisuudesta sosiaali- ja terveysalalla puuttuu. Heimosen mukaan hän on kynnyksellä suhteessa hoitokodin työntekijöihin ja taidemaailman tapoihin, sillä hänen toimintansa tanssitaiteilijana oli molemmille osapuolille vierasta, joka tuntuu hyvin yhtenäiseltä omiin kokemuksiini nähden. (Heimonen 2012, 4.)

Myös Heimonen kirjoittaa, ettei hän pelasta, hoida tai hoivaa asukkaita tai työntekijöitä. Hän puhuu läsnä olemisesta ja toisen kuulemisesta. (Heimonen 2012, 4.) Taide asettuu asukkaan ja taiteilijan väliin kommunikoinnin mahdollisuudeksi. Taide avautuu ennakoimattomana tapahtumana kommunikaatiossa. Taiteen todellisuus toimii tavallaan, se ei pyri tiettyihin tavoitteisiin, vaan luo mahdollisuuksia tekijälle ja kokijalle. (Heimonen 2012, 8.) Taide avautuu Heimosen mukaan hoitokodissa ei-paikkana ja kätkeytyy kokijoiden lihaan. ”Ei-paikka, tavoitteeton ja liikkeessä oleva paikka vaatii avoimuuden, jotta tilan avaruus ja eri suuntaan avautuvat mahdollisuudet eivät sulkeutuisi. Laitoksessa hoidon kontrolli ja taiteen ennakoimattomuus törmäävät.” Heimonen kirjoittaa hoitolaitoksen rutiineista ja siitä, kuinka ne vievät helposti tilaan, jossa asiat tapahtuvat, koska niiden on määrä tapahtua.

Silloin sekä tila että ihmiset vaipuvat horrokseen, hoitotoimenpiteistä tulee suoritus ja esimerkiksi aistisuus ja inhimillisyys jäävät sivuun. (Heimonen 2012, 32.) Näkemykseni mukaan taiteen ja hoivan välinen tila elää epäjärjestyksestä, ennakoimattomuudesta ja kontrollin menetyksestä. Haluaisin tulevaisuudessa nähdä pitkäjänteisempiä kokeiluja lyhyiden hankkeiden sijaan, jotta tuosta tilasta voitaisiin saada mahdollisimman paljon irti.

Koti tilana

”Tyhjyyttä ohikävelevän silmissä. Vanha mies rämpyttää ovenkahvaa. Ovi ei aukea. Kaikki on lukossa. Hän rämpyttää aikansa ja kokeilee seuraavaa ovea. Sitten seuraavaa. Sitten seuraavaa. ”Mene hiukan eteenpäin, niin saat kahvia”, kehottaa hoitaja. Käytävä tuntuu pitkältä. Pyöreät valopallot katossa vähän epäsuoran näköisenä linjana. Täällä vaellellaan.”
(Päiväkirjamerkintä kolmannelta tutustumiskerralta 10.11.2015.)

Hoitolaitos on toisille koti. Toiset taas ovat siellä töissä, toisten kotona. Kaipaus omaan kotiin ja pois pääseminen ovat jatkuvasti läsnä. Jos ei tunne olevansa fyysisesti kotona, voisiko siihen tunteeseen päästä hetkellisesti edes sieluntilan tai ruumiillisuuden kautta? Heimonen kirjoittaa, että ruumiillisuuteen kotina sisältyy tuttuuden ja vierauden tunne itsessä ja ympäristössä. Asukkaat elävät muutoksessa ja etsivät paikkaansa. (Heimonen 2012, 28.)

Bachelardin mukaan ”jokainen tuo uuteen taloon omat kotijumalansa” (Bachelard 2003, 77). Tätä Bachelardin ajatusta voi soveltaa myös muistisairautta sairastavien ihmisten tilanteeseen. Jokaisella asukkaalla on takanaan pitkä elämänhistoria ja paljon erilaisia sosiaalisia suhteita. Kun hän muuttaa hoivakotiin, hän väistämättä tuo entisen, eletyn elämänsä mukanaan. Muistot ja tunteet entisistä kodeista ja eletyistä tiloista kulkevat ihmisen rinnalla. Osa on selkeästi muistissa, osa on muistista hävinnyt ja osa taas voi

jonkin tilanteen myötä palautua mieleen. Tärkeää on mielestäni oivaltaa, ettei ihminen muistisairaanakaan ole *tabula rasa*, tyhjä taulu. Näin myöskään tila ei ole koskaan tyhjä tila, vaan tulvillaan erilaisia ”kotijumalia”.

Työpajajaksolla hoivakodissa olimme *toisia*, tietynlaisia muukalaisia. Me Teatterikorkeakoulun opiskelijoina olimme vieraalla maaperällä, erilaisten roolien välissä. Samaan aikaan hoivakodin asukkaat olivat myös omalla tavallaan muukalaisia. Muistisairautta sairastava vanhus tuntee harvoin olevansa kotonaan hoivakodissa. Paikka voi näyttäytyä joka päivä uutena ja tunnistamattomana. Usea kohtaamistamme asukkaista oli jatkuvasti lähdössä jonnekin tai etsi jotain. Myös kuoleman läsnäolo on väistämätön. Koska sairaudesta ei parane, toimii hoivakoti viimeisenä pysäkkinä ennen tuonpuoleiseen siirtymistä.

Muistisairaiden vanhusten hoivakoti sai minut pohtimaan julkisen ja yksityisen rajoja. Hoivakoti on ihmisten koti, mutta samaan aikaan se on silti laitos. Työntekijöillä on oikeus mennä asukkaiden huoneisiin milloin vain. Suurin osa asukkaista ei myöskään pitänyt paikkaa omana kotinaan, vaan kaipasi jatkuvasti muualle. Toiset odottivat poispääsyä sitä, että joku tulisi hakemaan ja toiset puhuivat kaihoisasti omasta kodistaan siellä jossain. Lukitut ovet ja rajoitettu liikkuminen tuovat tietysti turvaa ja ovat osaltaan välttämättömiä, mutta toisaalta saavat ”kodin” tuntumaan vankilalta. Oma mummini kysyi hoitokodissa asuessaan: ”Mitä pahaa olen tehnyt, kun olen joutunut tänne vankilaan?”

Voidaan kysyä, mihin ihmiset kiinnittävät itsensä, identiteettinsä, kun heillä ei ole kotia, johon kuuluvat tai joka kuuluu heille. Se, että ei tunne olevansa kotona, aiheuttaa monelle muistisairaalle turvattomuuden, ahdistuksen ja surun tunteita. Työpajoissa huomaamani rauhoittuminen toi usean asukkaan kohdalla toiveen siitä, että pystyimme työpajoissa luomaan hetkiä, joissa jotkut ”pääsivät kotiin” edes hetkeksi. Jos koti voi olla myös sieluntila, voimme taidetoiminnan avulla löytää sinne.

VÄLITILASTA LÖYTYNYTTÄ

Tämä oppimisprosessi oli vaativa ja kasvattava, ja samalla koen sen hedelmälliseksi. Teen tässä tietynlaisen ”välitilinpäätöksen” ja esittelen löydökseni, jotka tämä työprosessi antoi minulle toimintaani tanssipedagogiikan kentällä. Tilasensitiivisyys ja välitilasta nouseva työskentelytapa nousivat merkittävimmiksi käsitteiksi sekä työni näkökulmasta että jatkoa ajatellen.

Tilasensitiivinen taidepedagogiikka

Valtasuhteita on aina tuotettu tilallisesti. Selkeitä esimerkkejä löytyy historiasta paljon. Papistolla ja rahvaalla on ollut omat alueensa, samoin kuninkaallisilla tai muilla aatelisilla. Tilan tarve, käyttö ja rakenteet ovat edelleen sukupuolittuneita ja poliittisia, kuten myös Massey kovasti korostaa. Missä saavat olla esimerkiksi pakolaiset tai maahanmuuttajat tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa, kun vaaditaan ”rajat kiinni” ja vastaanottokeskuksia poltetaan? Missä on naisen paikka? Ei ainakaan yksin öisellä kadulla. Entä miehen? Perinteisessä kaavassa ei ainakaan kotoa lasten kanssa. Missä muistisairaat saavat hoivakodissa (eli omassa kotonaan!) tai ylipäänsä yhteiskunnassa olla? Moni ajattelee, että heistä ei ole yhteiskunnalle hyötyä ja että he tarvitsevat hoivaa. Hoivakodissakin valtasuhde on selkeä. Ovet ovat lukittuja, on portteja, paikkoja, joihin asukkaat eivät pääse. Yleisen WC:n lukko on sen verran korkealla, ettei heikompikuntoinen tai pyörätuolissa oleva asukas siihen mitenkään yletä. Me olimme etuoikeutetussa asemassa. Meillä oli pääsy paikkoihin, joihin asukkaat eivät päässeet. Meille kerrottiin koodi, jolla pääsee ulos. Olimme automaattisesti epätasa-arvoisessa asemassa asukkaisiin nähden, meillä oli enemmän valtaa heidän kotonaan. Omaa tilallista olemistaan ei mielestäni tarvitse hallita, mutta se on tunnistettava.

Taidepedagogiikalla on näkemykseni mukaan mahdollista tehdä erilaisia valtarakenteita näkyväksi. Jo näkyväksi tekeminen ja tilan uudelleen

arvioiminen ja kokeminen voivat olla ensimmäisiä askeleita kohti muutosta. Haluaisin lähteä ajatuksesta, jossa tanssipedagogiikan kenttä levittäytyy yhä enemmän erilaisiin tiloihin, ulos totutusta tilallisuudesta. Miten tila muuttaa tanssipedagogiikkaa? Minuun tila vaikuttaa hyvin kokonaisvaltaisesti, kuten aiemmin kuvailin kokemuksiani hevosaitauksesta tai hoivakodista. Minun on löydettävä tapa olla tilassa, tapa kommunikoida tilassa ja tapa asettua tilaan. On löydettävä oma paikkani ja liikkumavarani. Palaan jälleen Masseyhin ja sosiaalisiin suhteisiin tilan ensisijaisina synnyttäjinä, sillä en voi tarpeeksi korostaa sen merkitystä.

On muistettava tilan monet ulottuvuudet. Tilaa ajatellaan tällöin ensisijaisesti sosiaalisten suhteiden summana ja vuorovaikutuksena. Tämä luo mielestäni tarpeen tilasensitiiviselle taidepedagogiikalle, jota lähestyn seuraavien tarkastelukulmien ja kysymysten kautta:

- Millainen tilan valtageometria on? Kenellä tilassa on valtaa ja kenellä ei?

- Ovatko tilassa olevat sosiaaliset suhteet epätasa-arvoisia?

- Kuka saa käyttää tilaa ja miten? Missä saa olla ja missä ei?

- Miten kukin saa tilassa toimia? Minkälaista toimintaa tila ehdottaa?

- Voimmeko taidepedagogiikan avulla horjuttaa tätä kaikkea? Voiko taidepedagogiikalla tuoda epäjärjestystä tilan rakenteisiin?

- Miten fyysinen tila muuttuu kehollisuuden kautta?

- Voimmeko käyttää tilaa eri tavalla kuin, mihin se on tarkoitettu?

- Millainen tilan dynamiikka on ja voiko sitä muuttaa? Esimerkiksi voiko hitaassa ja rauhallisessa tilassa olla nopea ja voimakas?

- Voidaanko tilan ehdottaman toiminnan sijasta tuoda näkyville jotain piilossa olevaa? Ja päinvastoin voidaanko häivyttää jotain olemassa olevaa?

Näistä kysymyksistä ja näkökulmista olen hiljalleen muodostanut oman tilasensitiivisen taidepedagogiikkani muistilistan, eräänlaisen ”checklistin”. Kysymyksiin ei ole yhtä oikeaa vastausta tai ratkaisua eikä tilallisuuden tarkastelussa voi käyttää arviointiasteikkoa hyvä–huono. Kaikki tilat ovat erilaisia, riippuvat siellä toimijoiden välisistä suhteista ja elävät jatkuvasti ajassa. Kaikkien tilojen valtarakenteita ei ole tarkoitus rikkoa tai kumota päälaelleen. Tärkeää on, että tunnistaa ja tiedostaa em. tarkastelukulmat eli on herkkä tilan eri ulottuvuuksille.

Tilasensitiivisen taidepedagogiikan merkityksen voin kiteyttää työni otsikossakin olevaan lainaukseen *”Täällä on niin avaraa”,* jonka hoivakodin asukas sanoi ihmetystä äänessään kuunnellessaan musiikkia pienessä nurkkauksessamme. Olen kiitollinen työni ohjaavalle opettajalle Mirjami Heikkiselle, joka kehotti vielä pysähtymään tuon lausahduksen ääreen ja pohtimaan, miksi jokin fyysinen paikka voi joskus tuntua mielessämme niin ahtaalta ja toisessa hetkessä taas avaralta. Uskon, että tämä liittyy tietoisuutemme tilaan kyseisissä hetkissä. Kun tietoisuutemme on supistuneessa tilassa, koemme helposti fyysisen paikankin ahtaana, ahdistavana tai tunkkaisena; ei ole ikään kuin tilaa hengittää. Läsnäolo nyt-hetkessä saattaa ihmistä tiedostamattomista mielen koukeroista tietoisuuteen. Tämä tietoinen läsnäolo luo avaruutta kohtaamisten väliin ja kohtaajien tilalliseen kokemukseen. Nyt-hetkeen laskeutumista voi edesauttaa tilansensitiivisillä pedagogisilla valinnoilla ja saattelemalla näin kokijoita tuntemaan kehollinen olotilansa ja hengityksensä.

Oodi välitilalle

Aluksi oli vaikea edes selittää, kuvata, mitä me hoivakodissa teemme, mihin me pyrimme ja millä keinoilla. Ulospäin saattoi välillä näyttää, että me vain istuskelemme. Loppujen lopuksi saatoin todeta, että oli ihan parasta, hienointa, että vain istuskeltiin, sillä missä me istuskelimmekaan – välitilassa! Huomaan, että kokemusta ja opittua on edelleen vaikea sanallistaa. Se on jotain, mitä tapahtui monen eri asian välissä. Tämä ei ole ollut vain minun matkani, tämä on ollut kaikin puolin yhteistä. Se on lopputulema siitä, mitä tapahtui minun ja hoivakodin asukkaiden välissä, Teatterikorkeakoulun ja hoivakodin välissä sekä meidän työryhmämme välissä.

Olen miettinyt paljon, että jos minulla olisi ollut tarkka ja hieno, pedanttinen pedagoginen suunnitelma, olisiko se ollut kohtaamisen tiellä? Olisinko ohittanut jotain olennaista? Olisinko malttanut kuunnella ja jäädä odottamaan, että jotain ehkä syntyy? Olisinko pysähtynyt vuorovaikutuksen äärelle ja tunnustellut sen synnyttämää tilallisuutta? Vai olisinko puskenut eteenpäin, kunnes työpajaan varattu aika olisi ollut ohi ja homma paketissa? Mitannut tavoitteiden saavuttamista sillä, että kävin koko suunnitelmani läpi eli toisin sanoen onnistuin?

Työpajojen aikana pohdin paljon intuitiivista viisautta ja sitä, mikä sen synnyttää. Tunteen siitä, että tiedän, miten tässä tilanteessa toimitaan. Siinä on jotain samaa kuin hiljaisessa tiedossa, sitä on vaikea pukea sanoiksi. Se on kuitenkin jotain, jolle tunnun perustavan koko olemassaoloni. Ammattikorkeakoulussa tanssia opiskellessani, käytti eräs opettajamme termiä ”ovenkahvapedagogiikka”. Hän tarkoitti käytännössä sitä, kuinka joskus voit mennä opetustilanteeseen suunnittelematta etukäteen ja vasta astumalla sisään opetustilanteeseen tiedät, mitä teet seuraavaksi. En kuitenkaan tarkoita, että joka tilanteeseen tulisi mennä täysin suunnittelematta tai vailla tavoitteita. Kun epäröin tutustumiskäyntejä koskevien suunnitelmien kanssa, ehdotin työryhmälleni, eikö voitaisi vain mennä paikalle ja katsoa mitä tapahtuu. Mari sanoi siihen, että suunnitelmat

ja tavoitteet voivat joskus auttaa puskemaan itsensä ulos mukavuusalueelta. Tästä syntyi suuri oivallus. ”Tehdään sitä, miltä tuntuu ja katsotaan, mitä tapahtuu” -asenne voikin kääntöpuoleltaan tehdä sen, että mitään uutta ei lopulta synnykään, koska uutta kohta puskeminen näyttäytyy itselle jollain tapaa epäluontevana, pelottavana tai ahdistavana. Koen, että tämä on asia, joka on erityisen tärkeä tiedostaa. Minulle on luontaista olla herkillä tilanteen suhteen ja silloin liian tarkat suunnitelmat ahdistavat. Toisaalta on kuitenkin tärkeää myös joskus suunnitella tarkoituksella itselle haastavampia lähestymistapoja, päättää jotain etukäteen ja näin ollen myös horjuttaa itseään jatkuvasti. Suunnittelemattomuus ja intuitiivisuus eivät ole sama kuin mukavuusalueella kelluminen, ja tästä myös muistutan itseäni jatkuvasti.

Victor Turner on sanonut T.S. Eliotia mukaillen, että siirtymäriiteissä, siis välitiloissa, toteutuu *”hetki ajassa ja ajan tuolla puolen”* (Turner 2007, 108). Tämä osuu erittäin koskettavasti omiin kokemuksiini kohtaamisista muistisairaiden ihmisten kanssa. Aika ja tila kietoutuivat yhteen, luovaksi välitilaksi, jossa mikä tahansa oli mahdollista ja kaikki tunteet sallittuja. Luovaan välitilaan voidaan löytää vertaus biologian ”reunavaikutus” -käsitteestä. Välitila on kuin ojanpiennar tai suon reuna. Reunavaikutuksella tarkoitetaan sen positiivisessa merkityksessä sitä, että erilaisten luontotyyppien rajalla luonnon monimuotoisuus on runsaampaa kuin kummankaan luontotyypin sisällä. Ekosysteemien väliin muodostuu muuttuvia reuna-alueita, kaistaleita. Luonnonsuojelun kannalta nämä ekosysteemien rajat ovat erityisen tärkeitä. (Rajavyöhykkeet luonnon monimuotoisuuden lähteenä 2016.) Ajattelen samalla tavalla tanssipedagogiikan välitilan tarpeesta ja uutta luovasta luonteesta: kun tanssipedagogi asettuu uudenlaiseen välitilaan sekä fyysisesti (out-of-the-box) että taiteellisesti ja ammatillisesti luovaan yhteyteen muiden taiteen alojen kanssa, on ”vaarassa”, että jotain uutta syntyy. Tähän tuo vielä lisäelementin ja jännitteen uudenlainen, ei-perinteinen yleisökontakti ja osallistujien oma osallisuus luovassa prosessissa. Biologian ”reunavaikutus” -käsitettä voidaan ajatella myös negaation kautta. Mikä voi tuhota reuna-alueiden rikkauden ja

monimuotoisuuden? Esimerkiksi metsänhakkuilla voi olla negatiivinen reunavaikutus pieneen suojelualueeseen. Hakkuuta ympäröivä aukko voi muuttaa esimerkiksi sulkeutunutta metsää vaativien lajien elinympäristöä huonommaksi. (Hakalisto 2016.) Tästä voi löytää suoraan analogian monialaiseen ja poikkitaiteelliseen yhteistyöhön: kunkin taiteenalan on noustava vahvasti oman taiteenalansa perustasta. Poikkitaiteellinen yhteistyö ei voi tarkoittaa oman taiteenalan liudentumista tai laimenemista, vaan päinvastoin: luovassa välitilassa yhteistyöstä nousee jotain entistä vahvempaa ja omaperäistä.

Oma pedagogiikkani syntyy välitilasta. Ajattelen, että pedagogiikka on kohtaamisia, se on jotain, joka syntyy kohtaamisen välissä. Se ei ole minulle koskaan valmiita vastauksia. Se on ehdotuksia ja näkemyksiä. Välitilan pedagogiikkani ei ole pysyvää, jotain, johon voin takertua ja turvautua. Se ei ole jotain, jonka osaan ja hallitsen ja johon voin aina luottaa. Se on yhtä katoavaista kuin taide itsessään. Se elää hetkestä ja sitä on mahdotonta toisintaa. Tämän olen saanut todeta monta kertaa uudestaan. Löydän jotain, mikä toimii ja olen ihmeissäni, mutta kun kokeilen sitä sellaisenaan toisessa tilanteessa, ei se menekään niin kuin olin suunnitellut tai olettanut.

Välitilan pedagogiikka on intuitiota. Se on vapaaehtoinen askel pois omasta totutusta kohti vierasta. Se on luottoa ei-tietämiseen ja tyhjyyteen. Luottoa hetkeen. Kun tiedostan taipumukseni välitiloissa kellumiseen, tiedostan myös siellä vaanivan vaaran. Vaara on, että jos ei koskaan tee tarkkoja suunnitelmia, tavoitteita tai lähde tietoisesti kohti jotain tiettyä, voi helposti ohittaa mahdollisuuksia. Myös välitilasta voi tulla turvallinen satama. Siksi on pysyttävä liikkeessä.

LOPUKSI

Työpajamme muistisairaiden vanhusten hoivakodissa osui ajankohtaiseen ja tällä hetkellä paljon keskustelua herättävään tematiikkaan taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksista ja tehtävästä hyvinvointikentällä. Taide on asettunut ilmeisen pysyvästi osaksi hyvinvointikenttää. Reilun parinkymmenen vuoden ajan Suomessakin on tavoitteellisesti kokeiltu ja toteutettu taiteen, kulttuurin ja hoito- ja hoiva-alan yhteistyötä. Tämä on jo itsessään lähentänyt taiteen ja hoivan välistä tilaa. Taidetoiminta on muuttanut laitosmaailmaa ja laitokset taidetta. Vaikka taiteen ja hoivan yhteistyössä tilan eri ulottuvuudet tuntuvat keskeisiltä asioilta, ei siitä huolimatta tilasensitiivistä tarkastelua ole juurikaan tehty. (Ks. esim. Liikanen 2003; Jämsén & Kukkonen 2004; Bardy et al. 2007; Nuutinen 2007; Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia 2016.)

Oma intressini on tässä työssäni ollut uudenlaisen tilallisuuden luominen suljettuun laitokseen taidetoiminnan avulla sekä tilallisuuden monipuolinen ja -ulotteinen tarkastelu. Olen pohtinut, millaista tilallisuutta taidetoiminta voi hoivakotiin luoda ja millaisilla keinoilla muutimme tilaa. Me toimme taiteilijoina tilaan uudenlaista sosiaalista tilaa tullessamme hoivan ulkopuolelta. Keskeinen tarkoitus oli kohdata ihmiset taidekontekstissa ja luoda mahdollisimman tasa-arvoinen välitila. Tässä välitilassa olisi turvallista olla. Se voisi myös antaa mahdollisuuden jonkin uuden syntymiselle. Muutimme hoivakodin fyysistä tilaa konkreettisesti erinäköiseksi väreillä, huonekaluilla tai maalauksilla, mutta emme kuitenkaan lavastaneet tilasta mitään uutta maailmaa. Toimme tilaan tuoksuja ja ääniä, jotka erosivat hoivakodin normaalista arjesta. Esittelimme normaalista tilasta poikkeavaa kehollisuutta tanssin ja liikkeen kautta sekä jotain ei-inhimillistä eläimen hahmossa ehdottaen näin totutusta poikkeavaa kommunikointia. Tämä kaikki johdatti minut pohtimaan tilasensitiivistä taidepedagogiikkaa ja omaa taipumustani etsiytyä erilaisiin välitiloihin.

Dialogisuus ja kokonaisvaltainen ihmiskäsitys eivät koskaan aiemmin ole tulleet käytäntöön ja omaan ajatteluuni niin kouriintuntuvasti kuin tässä prosessissa. Omaa ihmiskäsitystään ja filosofiaa taidepedagogiikkansa taustalla on todenteolla saanut punnita ja tuoda käytäntöön. Tanssipedagogiikan opiskelijoiden mahdollisuus osallistua yleisökontaktikurssille laajentaa erityisesti tilan käsitystä ja konkretiaa ja pakottaa ulos saleista ja mustista laatikoista. Vaikka oma työpajakohde tuli toki tutuimmaksi työpajajaksolla, myös muiden ryhmien kohteet (vankila, kehitysvammaisten ryhmäkoti ja päihteidenkäyttäjien korvaushoitoyksikkö) sekä esitysvierailujen kautta nähdyksi tulleet laitokset ja yksiköt avautuivat aivan eri tavalla kuin aiemmin. Yleisökontaktikurssi on kokemukseni mukaan laajentanut ja syventänyt sekä pedagogiikan opiskelijoiden että muiden opiskelijoiden käsitystä ja kokemusta omasta taiteenalastaan, mutta myös yhteistyön tuomista mahdollisuuksista. Työllistymismahdollisuudet laajenevat ja vahvistuvat ja työryhmätyöskentely mahdollistaa toisilta oppimisen ja hiljaisen tiedon jakamisen. Työskentely näyttelijän ja dramaturgin kanssa oli palkitsevaa ja mielenkiintoista. Kaikki lähestyivät asiaa omista positioistaan, jolloin meidän välillämme syntyi jotain uutta ja meille kaikille yhteistä tietoa.

Entä minä itse? Minua on alun toiveeni mukaan toden totta horjutettu, suistettu raiteilta, työnnetty kauas kaikesta tutusta ja turvallisesta. Oikeastaan olin ollut tässä tilanteessa aikaisemminkin, tosin hyvin erilaisessa konseptissa. Ensimmäisenä opiskeluvuotenani koin loukkaantumisen, joka johti kahteen eri operaatioon ja pitkään sairauslomaan. Teen kuntoutuksen eteen vieläkin, kaksi vuotta myöhemmin, paljon töitä. Olin selvinnyt siihen saakka täysin vammoitta ja porskuttanut eteenpäin varmana omasta kuolemattomuudestani. Vamman myötä olin pakotettu pysähtymään ja miettimään monet asiat uusiksi. Kaikki oli riisuttava takaisin alkutekijöihin ja minun oli rakennettava tanssijuuteni ja tanssipedagogiikkani uudestaan. Jälkeenpäin olen kiittänyt vammaani, sillä se on puskenut minut uusille alueille, joille en olisi ehkä muuten uskaltautunut. Olen muun muassa

opiskellut nykyteatteria, bändissä soittamista ja hevosten kanssa olemista, ja mitä enemmän olen uskaltanut seikkailla muilla alueilla, sitä enemmän on tuntunut siltä, että se kasvattaa minua kohti jotain omaa. Mitä siis on jäänyt jäljelle? Edelleen toimiva ja tunteva keho, utelias ja avoin mieli ja rakkaus välitiloja ja siellä syntyviä kohtaamisia kohtaan.

Minulle tanssipedagogiikkani ja taiteilijuuteni ydin on olla välissä, antaa kohtaamisten synnyttää uutta tietoa, tilaa ja uusia mahdollisuuksia. Luottaa intuitioon ja keholliseen viisauteen. Tämä prosessi on ollut ennen kaikkea matka omaan itseen. Itseään ja omia ennakkoluulojaan on saanut peilata jatkuvasti ja samalla oma maailmankuva on laajentunut erilaisten kohtaamisten myötä. Voisi sanoa, että silmäni ovat todella avautuneet kaikelle tilalle, jota ympärilläni on. Koko Teatterikorkeakoulussa opiskeluaikani on ollut jonkin uuden äärellä olemista, etsimistä ja kokeilemista ja hyppyjä kylmään - välillä tosin lämpimäänkin - veteen. Tätä kirjoittaessani nousen virkistyneenä vedestä ja valmistaudun seuraavaan loikkaan. Tilallisuutta pohtiessani olen päätynyt luottamaan siihen, että epäjärjestyksen pinnan alla piilee aina järjestystä ja logiikkaa – ja järjestyksen välissä taas vallitsee aina uudelleen muovautuva epäjärjestys.

LÄHTEET

Bachelard, G. 2003. Tilan poetiikka. Helsinki: Edita Prima Oy.

Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) 2007. Taide keskellä elämää. Nykytaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007. Helsinki: Like.

von Bonsdorf, P. 2007. Hiljainen estetiikka. Artikkeli teoksessa: Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) 2007. Taide keskellä elämää, 75–80. Nykytaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007. Helsinki: Like.

Douglas, M. 2000. Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino.

Hakalisto S. 2016. Pohjois-Karjalan ELY-keskus. Sähköpostiviesti 26.2.2016.

Hankamäki, J. 2008. Dialoginen filosofia. Teoria, metodi ja politiikka. Helsinki: Books on Demand GmbH.

Heimonen, K. 2012. Koska olet. Taidetoiminta muistisairaitten hoitokodissa. Helsingin Diakonissalaitos. https://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/Raportti4_2012_Heimonen_netti.pdf

Jämsén, A. & Kukkonen, T. (toim.). 2004. Voimavirtaa arkeen – Taide ja kulttuuri sosiaalialan töissä. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun julkaisuja C: Tiedotteita 19. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu.

Karjalainen, P. T. 2004. Ympäristö ulkoa ja sisältä: Geografiasta

geobiografiaan. Artikkeli teoksessa: Mäntysalo, R. (toim.) Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite, 49-68. Jyväskylä: Athena kustannus

Känkänen, P. & Tiainen, U. 2007. Omaa tilaa etsimässä. Artikkeli teoksessa: Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) 2007. Taide keskellä elämää, 81–87. Nykytaiteen museo Kiasman julkaisuja 106/2007. Helsinki: Like.

Latina-suomi -sanakirja. 2016 Glosbe. Viitattu 2.4.2016. www.glosbe.com

Lehtonen, J. 2015. Elämäntunto – Näyttelijä kohtaa hoitolaitosyleisön. Väitöstutkimus. Acta Scenico 42. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, esittävien taiteiden tutkimuskeskus.

Liikanen, H.-L. 2003. Taide kohtaa elämän myös hoitolaitoksissa. Viitattu 23.2.2016. http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1034875

Massey, D. 2008. Samanaikainen tila. Tampere: Vastapaino.

Muistiliitto. 2016. Viitattu 29.3.2016. www.muistiliitto.fi.

Nummelin, S. 2011. Kulttuurin hyvinvointivaikutukset: onnea, elämyksiä, terveyttä. Turun kaupunki. Kaupunkitutkimus- ja tietoyksikkö. Tutkimuskatsauksia 1/2011. Viitattu 23.2.2016. /https://kalenteri.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/tutkimuskatsauksia_2011-1.pdf

Nuutinen, T. 2007. Elämänilon välähdyksiä: taiteen ja vanhustyön kohtaamisia. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun julkaisuja C: Tiedotteita 24. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu.

Rajavyöhykkeet luonnon monimuotoisuuden lähteenä. 2016. Viitattu 26.2.2016. https://rajatontatiedekasvatusta.wordpress.com/oppimateriaali/rajavyohykkeet/

Synonyymisanakirja. 2016. Viitattu 29.3.2016. www.synonyymit.fi.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ohjelman loppuraportti. TAIKU. 2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 23.2.2016. https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/taiteesta-ja-kulttuurista-hyvinvointia

Tuohimaa, M. 2001. Emmanuel Levinas ja vastuu Toisesta. niin & näin 3/2001, s. 35-39. Viitattu 26.2.2016 http://www.netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn013-09.pdf

Turner, V. 2007. Rituaali. Rakenne ja communitas. Suomen Antropologinen Seura SUMMA: Helsinki.

Kannen kuva: Arja Jämsén